

Cocuk Haklarına Dair Sözleşme

Dğt.: Genel
5 Ağustos 2013
İngilizce
Orijinali: Fransızca

Cocuk Hakları Komitesi

Üçüncü ve dördüncü periyodik taraf devlet raporları

Fas*

[30 Mayıs 2012]

* Taraf Devletlere, raporlarının işlenmesi ile ilgili olarak iletilen bilgilere göre, bu belge Birleşmiş Milletler çeviri hizmetlerine gönderilmeden önce resmi olarak düzenlenmemiştir.

İçindekiler

	<i>Paragraflar</i>	<i>Sayfa</i>
Introduction	1–6	4
I. Genel uygulama tedbirleri	7–59	4
A. Uluslararası sözleşmeler	8	5
B. Çekinceler	9	5
C. İç mevzuatı ve uygulamayı Sözleşme ilkeleriyle uyumlu hale getirmek için alınan tedbirler	10–30	5
D. Uluslararası işbirliği ve Sözleşmenin uygulanması	31–34	10
E. Sözleşme kapsamında tanınan hakların ihlali durumunda çareler.....	35–37	10
F. Çocuk haklarını korumak için bağımsız izleme kurumu	38	11
G. Koordinasyon, izleme ve değerlendirme mekanizmaları	39–41	11
H. Çocuklar için Ulusal Eylem Planı 2006–2015	42–43	12
I. Çocuk sektörlerine bütçe tahsisi	44–49	12
J. Verilerin, göstergelerin ve istatistiklerin toplanması	50–52	13
K. Sözleşme'nin ilke ve hükümlerinin geniş çapta bilinmesi için alınan tedbirler.....	53–56	14
L. Ulusal raporu geniş çapta erişilebilir kılmak için alınan tedbirler	57	15
M. Sivil toplumla işbirliği içinde üstlenilen girişimler.....	58–59	15
II. Çocuğun tanımı (madde 1).....	60–61	16
III. Genel İlkeler.....	62–83	17
A. Ayrımcılık yapmama (madde 2)	62–64	17
B. Çocuğun yüksek yararı (madde 3)	65–66	17
C. Yaşam, yaşama ve gelişim hakkı (madde 6).....	67–73	18
D. Çocuğun görüşlerine saygı (makale 12)	74–83	19
IV. Özgürlük ve medeni haklar	84–96	20
A. İsim ve uyruk (makale 7)	84–90	20
B. İşkence veya diğer zalimane, insanlık dışı veya onur kırıcı muamele veya cezaya maruz kalmama hakkı (madde 37).....	91–96	22
V. Aile ortamı ve alternatif bakım	97–121	23
A. Aile ortamından mahrum kalan çocuklar	97–98	23
B. Alternatif bakım.....	99	23
C. Şiddet, zulüm, ihmal ve istismar	100–110	23
D. Ebeveyn rehberliği (madde 5).....	111–112	25
E. Ebeveyn sorumluluğu (madde 18, paragraf 1 ve 2)	113–115	25
F. Ebeveynlerden ayrılma (madde 9).....	116	26

G.	Aile birleşimi (madde 10) (madde 10).....	117	26
H.	Çocuk için bakımın iyileştirilmesi (madde 27, paragraf 4).....	118–121	26
VI.	Temel sağlık ve refah	122–150	26
A.	Sağlık ve sağlık hizmetleri (madde 6 ve 24).....	122–127	26
B.	Ergen sağlığı	128–129	27
C.	HIV/AIDS.....	130–134	28
D.	Engelli çocuklar (madde 23).....	135–150	29
VII.	Eğitim, mesleki eğitim, boş zaman ve kültürel faaliyetler	151–198	31
A.	Eğitim, öğretim ve mesleki rehberlik (madde 28)	151–195	31
B.	Boş zaman, dinlenme ve kültürel faaliyetler (madde 31).....	196–198	39
VIII.	Özel koruma tedbirleri	199–261	39
A.	Acil durumlardaki çocuklar	200–210	39
B.	Göçmen çocuklar	211–214	40
C.	Kanunla ihtilafa düşen çocuklar.....	215–224	41
D.	Sömürü durumlarındaki çocuklar	225–252	43
E.	Sokak çocukları (madde 30)	253–256	47
F.	Bir azınlığa veya yerli bir gruba mensup çocuklar (30. madde).....	257–261	48
	Kısaltmalar listesi		50

Giriş

1. Fas Krallığı, birleşik bir rapor olarak, Sözleşme'nin 44. maddesinin 1. paragrafı uyarınca Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin uygulanmasına ve Komite setinin nihai tavsiyesine ilişkin üçüncü ve dördüncü periyodik raporlarını aşağıda sunmaktadır. 10 Temmuz 2003 tarihli sonuç gözlemlerinde (CRC / C / 15 / Add. 211, para. 72, s.16).

2. Bu rapor ayrıca, Komitenin çocuk satışı, çocuk fuhuşu ve çocuk pornografisi ile ilgili İsteğe Bağlı Protokolün uygulanması hakkındaki ilk raporuna ilişkin sonuç gözlemlerine (CRC / C / OPSC / MAR / CO / 1) yanıtları da içermektedir. CRC / C / OPSA / MAR / 1), 1120. toplantısında kabul edilmiş ve 27 Ocak 2006 tarihinde gerçekleştirilmiştir.

3. Bu rapor, Çocuk Hakları Komitesi (CRC / C / 58 / Rev.2 ve CRC / C / OPSC) tarafından kabul edilen periyodik raporların şekli ve içeriği ile ilgili antlaşmaya özgü yönergelere uygun olarak hazırlanmıştır. / 2). İlgili paydaşların dahil olduğu katılımcı bir süreç temelinde hazırlanmıştır: çocuk hakları alanında çalışan bakanlıklar, ulusal kurumlar ve sivil toplum kuruluşları (STK'lar). Raporu aşağıdaki gibi sağlamlaştırmak ve onaylamak için nihai istişare toplantıları yapılmıştır:

- 13 Ekim 2011 tarihinde 23 bakanlık departmanı ile
- 24 Ekim 2011 tarihinde 13 STK ile
- 26 Ekim 2011 tarihinde sekiz ulusal kurum ile

(Sürece dahil olan bölümlerin, STK'ların ve ulusal kurumların ekteki listesine bakınız).

4. Rapor, Sözleşme uyarınca kurulan çocuğun haklarına etki etmek için 2003-2011 döneminde Fas tarafından alınan önlemleri belirlemekte ve bu hakların güvence altına alınmasında kaydedilen ilerlemeyi özetlemektedir. Çocuk Hakları Sözleşmesi'ni yürürlüğe koymak için tasarlanan politika ve önlemlerin hem uygulanmasında gösterilen çabaları hem de karşılaşılan sorunları açıklamaktadır.

5. Bölge ve nüfusun yanı sıra Fas'ın genel siyasi yapısına ilişkin temel veriler, Taraf Devletler tarafından sunulan raporların ayrılmaz bir parçasını oluşturan temel belgede yer almaktadır (HRI / CORE / MAR / 2012, 10 Kasım) 2012).

6. Raporlar, Fas Krallığı'nın, özellikle, 1 Temmuz 2011 tarihinde, kuruluş sürecinde tarihi ve belirleyici bir aşamaya işaret eden yeni bir anayasanın kabul edilmesi de dahil olmak üzere, geniş kapsamlı anayasal ve kurumsal reformları uyguladığı için sunuluyor. hukukun üstünlüğüne ve Krallığın demokratik kurumlarına dayanan bir devlet. Temel belge, insan haklarının korunması ve geliştirilmesi için kurumsal ve yasal çerçeveyi ortaya koymaktadır.

I. Genel uygulama tedbirleri (Sözleşmenin 4, 42 ve 44 üncü paragrafları, paragraf 6)

7. İkinci periyodik raporun değerlendirilmesinden bu yana, çocuk haklarının korunmasını ve geliştirilmesini güvence altına alan kamu politikalarına, Sözleşme ile daha yakından ilgilenen ve Komite'nin tavsiyelerine yanıt veren yeni bir ivme verilmiştir. Ayrıca, uluslararası çocuk konferanslarında Fas'ın taahhütlerini yerine getirmek ve Binyıl Kalkınma Hedeflerine ulaşmak için de tasarlanmıştır. Örneğin, ilgili paydaşlar arasında ortaklık ağları oluşturulmuştur: çocuklar, sivil toplum ve uluslararası kuruluşlardan sorumlu bakanlıklar.

A. Uluslararası sözleşmeler

8. Fas, uluslararası insan hakları belgelerine katılma sürecine devam etmiştir (HRI / CORE / MAR / 2012 temel belgesinin II.A. bölümünün 24. ve 25. paragraflarına bakınız. Uluslararası insan hakları normlarının kabulü).

B. Çekinceler

9. 19 Ekim 2006 tarihinde, Fas Hükümeti Birleşmiş Milletler Genel Sekreterine Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 14. maddesi ile ilgili çekinceyi geri çekme ve aşağıdaki yorumlayıcı beyan ile değiştirme kararını bildirmiştir:

- “Fas Hükümeti, Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 14'üncü maddesinin 1. fıkrası hükümlerini 7 Ekim 1996 Anayasası ve iç hukukunun diğer ilgili hükümleri ışığında şöyle yorumlamaktadır:

Anayasanın Devlet dini olan İslam'ın herkes için ibadet özgürlüğünü garanti altına almasını sağlayan 6. maddesi.

70-03 sayılı Kanunun (Aile Kanunu) 54. maddesinin 6. fıkrası, ebeveynlerin çocuklarına iyi davranışa dayalı dini rehberlik ve eğitim hakkı borçlu olduğunu belirtmektedir.

Bu bildirge ile Fas Krallığı, evrensel olarak tanınan insan haklarına olan bağlılığını ve yukarıda belirtilen Sözleşmenin amaçlarına olan bağlılığını tekrar teyit ediyor.

Yeni Anayasa bağlamında, Fas bu deklarasyonda belirtilen konumunu koruyor.

C. İç mevzuatı ve uygulamayı Sözleşme ilkeleriyle uyumlu hale getirmek için alınan tedbirler

10. 2003-2011 döneminde Fas, iç mevzuat ve uygulamaların uyumlaştırılması açısından önemli bir dönüm noktasına ulaştı ve bunu Sözleşme'nin ilkeleri doğrultusunda gerçekleştirdi. Söz konusu dönem, örneğin, çocuk haklarını tanıtan bir dizi yasal metnin kabulü ve yürürlüğe girmesi ile belirtilmiş ve “çocuğun yüksek yararı” ilkesi tarafından yönlendirilmiştir.

1. Aile Kanunu'nun 2004 yılında yürürlüğe girmesi

11. 5 Şubat 2004 tarihinde 5184 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan Aile Kanunu'nun kabul edilmesi, çocuk haklarının Sözleşme hükümlerine uygun olarak pekiştirilmesi sürecinde kaydedilen ilerlemeye işaret etmiştir. Gerçekte ve çocuk haklarını yalnızca bakım hükümleri açısından ele alan eski Mudawana'nın aksine, Kurallar, çocuğun hukuki konumunu daha da netleştirmesi bakımından yenilikçidir. Davranış Kuralları hükümlerine göre yargı, çocuğun durumu, velayete ilişkin haklar, baba tarafından evlat edinme, bakım ve yasal temsil ile ilgili diğer hususların yanı sıra çocuğun menfaatini aile adaleti kapsamında belirlemek ve dikkate almakla yükümlüdür. Yargı, aynı zamanda, bu hedeflere ulaşılmasını mümkün kılan konularla ilgilenirken daha hızlı ilerlemesini sağlamalıdır. Ayrıca, Kurallar'ın bir takım hükümlerine ilişkin olarak erkek ve kız çocukları arasında eşitlik tesis edilmiştir.

12. Örneğin, Aile Kanunu'nun 54. maddesi çocukların ebeveynleri ile ilgili haklarını belirlemekte ve aynı zamanda Devletin bu hakları güvence altına alma sorumluluğu ilkesini ortaya koymaktadır. Kanun ayrıca, her ikisi için de evlenme yaşını 18 yıla çıkararak kız ve erkek çocuklar arasında eşitlik ilkesini belirlemektedir (Kanunun 166. maddesi). Miras ile

ilgili eşitlik, ana hattaki torunların, zorunlu vasiyetname hükümleri uyarınca, babalar hattındaki torunlarla aynı temelde, dedelerinden miras alma hakkı tesis edilerek de konsolide edilmiştir (Kanunun 369. maddesi).

13. “Çocuğun yüksek yararı” ilkesi, çocukların savunmasız durumlarda olduğu tüm alanlarda da dikkate alınmaktadır. Esasında şu noktalara da dikkat çekilebilir: (1) Kanun'un 166. maddesi uyarınca, eğer ebeveynlerin evliliği feshedilirse, 15 yaş ve üstü bir çocuk babanın veya annenin velayetini seçebilir. Ebeveynler yoksa, kararlarının çıkarları ile bağdaşması ve yasal temsilcilerinin rızası olması şartıyla, çocuklar yakın akrabalarından birini seçebilirler. Yasal temsilci reddederse, konu reşit olmayan çocuğun çıkarına göre karar verecek olan hâkime yönlendirilir (mad. 171). Ayrıca, Yasa, yeniden evlenen bir anne için, eğer çocuk 7 yaşın altındaysa veya anneden ayrılma çocuğa zarar veriyorsa ya da başka bir kişi için velayeti imkansız hale getiren bir hastalıktan muzdarip olması durumunda velayete sahip olabilmesine imkan tanımaktadır (mad. 175); (2) Bakım, bir aydan fazla olmamak kaydıyla ödenmelidir (mad. 190); ve velayeti alınan bir çocuğa barınma sağlama yükümlülüğü artık diğer bakım yükümlülüklerinden ayrı bir yükümlülüktür (mad. 171).

14. Eğer bir çocuk evlilik dışı doğmuşsa, Kanun'un 155. maddesi, babalık cinsel ilişkilerin failine atfedilerek, “yanlışlıkla girilen cinsel ilişki” (Choubha) sonucu ve asgari ve azami hamilelik süresi içinde doğan çocuklar için babalığın tanınmasını öngörmektedir. Babalık, mevcut tüm yasal kanıt yöntemleri, yani aşağıdaki kriterler kullanılarak kurulur: eğer her iki aile de nişandan haberdarsa ve nişan (gerektiğinde nişanlısının evlilik vasisi tarafından) onaylanmışsa; nişanlısı nişan sırasında hamile kalırsa; ve nişanlılar karşılıklı olarak hamilelikten sorumlu olduklarını kabul ederse.

15. Kanun, aksi ispatlanmadıkça, anne ve babaya ilişkin olarak ebeveynlik bağının meşruiyeti ilkesini aynı temelde muhafaza etmiştir (mad. 143). 147. madde, annelik bağının doğum veya 160. maddede (babanın kabulü) belirtilen şartlarda annenin kabulü ya da yargı kararı ile tesis edilmesini öngörmektedir. Annelik bağı, “yanlışlıkla girilen cinsel ilişki” (Choubha) veya tecavüz sonucu olsa bile meşru kalır. Kanun, çeşitli kanıtlarda tıbbi kanıtların bir kanıt aracı olarak kullanılmasını öngörmektedir (madde 16, 153, 156 ve 158).

16. Aile Kanununun doğru şekilde uygulanmasına yardımcı olacak koşulları güvence altına almak için, büyük ölçüde (STK'lar ve uluslararası organlar ile işbirliği içerisinde) Adalet ve Özgürlükler Bakanlığı tarafından, bir dizi önlem alınmıştır (bkz. Ek 4: Aile Kanunu'nun uygulanmasını destekleyici tedbirler).

2. 2003 yılında çocuk işçiliği ile ilgili yeni kuralların kabulü

17. Çocukları işyerinde korumak, çocuk işçiliğine ilişkin uluslararası sözleşmeler, özellikle 138 ve 182 numaralı temel Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) Sözleşmeleri ile uyumlu olarak konunun belirli yönlerini düzenleyen mevzuatın önemli bir konusu olmuştur. 2003 yılında kabul edilen İş Kanunu, örneğin, çocukların işyerinde korunmasıyla ilgili bir takım hükümler getirmiştir: (a) asgari çalışma yaşı 12 yaş yerine 15 olarak belirlenmiştir (madde 143); (b) 15-18 yaşları arasındaki çocuklar tehlikeli işlerde çalıştırılmaz (mad. 147); (c) suçluların cezalarının artırılmıştır; ve (d) çalışma müfettişliğinin yetkileri güçlendirilmiştir (mad. 144). Ayrıca, İş Kanununun 4 üncü maddesi hükümleri kapsamında hane halkı ve hizmetçiler arasındaki istihdam ilişkisini düzenlemek için bir kanun tasarısı hazırlanmıştır.

18. Çocuk işçiliğinin en kötü biçimlerinin ortadan kaldırılmasına yönelik yasak ve acil eyleme ilişkin 182 sayılı ILO Sözleşmesi'nin uygulanması ile ilgili olarak, 18 yaşından küçük çocuklar için yasaklanmış 33 çeşit tehlikeli işi listeleyen bir kararname 2004'te kabul edilmiş, 2010 revize edilmiştir.

3. Ceza Muhakemesi Kanununun kabulü

19. 30 Ocak 2003 tarihli ve 5078 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan Ceza Muhakemesi Kanunu'nun Ekim 2002'de yürürlüğe girmesi, reşit olmayanlar için adalet alanında gerçek bir ilerlemeye işaret etmektedir. Kanun'un III. Bölümü, özellikle küçüklerle ilgili kurallara ayrılmıştır (mad. 458 ila 517). Kanunda kabul edilen yeni yaklaşım, suç mağduru çocukların, çocuk suçluların ve zor durumdaki çocukların korunmasına yöneliktir.

20. Kanun'un başlıca yenilikleri aşağıdakileri içermektedir: (a) cezai sorumluluk yaşının 18'e çıkarılması (mad. 458 ve 459); (b) küçükler için özel mahkemeler kurulması (mad. 462); (c) küçükler için bir hakim atanması (mad. 467 ve 477); (d) temyiz mahkemesinde reşit olmayan çocuklar için avukatın rolünü genişletmek (mad. 485, 488, 489, 490 ve 494) ve küçüklerden sorumlu uzman bir cezai soruşturma departmanı kurulması.

21. Kanun ayrıca, küçükten sorumlu hakime veya avukatlara suç hakkında nihai karar verilinceye kadar güvenilir bir kişiyle veya bir kamu veya özel refah kuruluşuna yerleştirme seçeneği vererek reşit olmayanların savunmasızlığını da dikkate almıştır. Ayrıca, savcılık artık reşit olmayanlar tarafından işlenen suçlarla ilgili olarak uzlaşma prosedürünü uygulayabilir. Ayrıca, şikayetin geri çekilmesi veya mağdur tarafın geri çekilmesi halinde, reşit olmayan çocuğun kovuşturmasının askıya alınmasına hükmedilebilir. Suç işlediği iddia edilen bir küçük, ancak çocuğun refahından sorumlu kişiye geri gönderilememesi durumunda veya soruşturma gereklilikleri veya çocuğun güvenlik talebinin, savcılık makamının mutabakatına tabi olması kaydıyla, gözetim altına alınabilir. Küçüklerden sorumlu cezai soruşturma bürosu, küçüklerle yönelik riskleri önlemek için gerekli tüm önlemleri almak zorundadır.

22. Kovuşturma konusunda (463 ve 464. maddeler), savcılık bir cezai kovuşturmanın çocuğun çıkarlarına aykırı olacağını düşünürse, mağdur hukuk mahkemelerinde tazminat talep edebilir. Bu şekilde, çocuk ceza yargılamasının travmasından korunur. Sadece istisnai durumlarda bir çocuk gözaltında tutulur (madde 473) ve suçun niteliği ne olursa olsun, 12 yaşın altındaki hiçbir çocuk gözaltında tutulamaz.

23. Kanun'un reşit olmayan çocuklar için adalet sistemine katkıları arasında, çocuklara uygulanan zorlayıcı tedbirlere ilişkin aşağıdakileri içeren yeni hükümlerden de bahsedilmelidir: (a) küçüklerin ebeveynlerine veya güvenilir bir kişiye, ayrıca çocuklarla çalışan kurumlara, kamu yararı derneklerine ve uzman kuruluşlara geri dönüşünü içeren koruma ve rehabilitasyon önlemleri (madde 481); (b) küçüklerin doğal ortamlarında kaldıkları ancak yargı otoritesi tarafından denetime tabi oldukları denetimli serbestliği (madde 496 ila 500). Küçüklerin gözlem altına alınması, onları Fas'ın ceza hukuku kapsamında yasaklanan polis nezaretinde tutmanın bir alternatifidir; (c) reşit olmayanlara verilen cezaların azaltılması (madde 482 ve 493). Daha hafif suçlarla ilgili olarak, örneğin, 12 ve 18 yaş arasındaki küçükler söz konusu olduğunda, çocuk bölümü istisnai olarak ve kararının gerekçelerini belirleyerek, koruma veya rehabilitasyon önlemlerini bir hapis cezası veya para cezası değiştirebilir veya tamamlayabilir. Bu durumda, yasalar uyarınca öngörülen azami ve asgari cezalar yarıya indirilmelidir. Ciddi suçlarla ilgili olarak, 493. madde, işlenen suçun ölüm cezası veya ömür boyu hapis cezası gerektirmesi durumunda, ceza departmanının 10 ila 15 yıl hapis cezası uygulanmasını öngörmektedir; (d) koruma ve rehabilitasyon önlemlerinin değiştirilmesi (mad. 501 ila 504): bu tedbirler reşit olmayan çocuklardan sorumlu hakim veya avukat tarafından re'sen veya savcılık talebi üzerine veya denetimli serbestlik memurunun raporuna dayanılarak veya reşit olmayan kişinin veya yasal temsilcisinin talebi üzerine revize edilebilir. Buna ek olarak, çocuğu ailenin dışına yerleştirme kararının alınmasından üç ay sonra, aile çocuğu yetiştirebileceğini ve çocuğun olumlu ilerleme kaydettiğini göstererek velayetin yenilenmesi için başvurabilir. Küçüklerin kendileri bu başvuruyu yapabilir.

4. Ceza Kanununun revizyonu ve yasalaşması

24. 15 Ocak 2004 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanan Ceza Kanununda yapılan önemli değişiklikler, Sözleşme'nin hükümlerine uygun olarak çocuk korumasını pekiştirmek için yeni hükümler getirilmesini mümkün kılmıştır. Bu hükümler, özellikle çocuklara karşı işlenen suçların cezalarının sertleştirilmesi ve yeni suçların tanımlanması yoluyla, çocukların istismardan korunması bakımından ilerleme oluşturmaktadır. Yeni hükümler: (a) üç yeni suç getirerek farklı cinsel sömürü biçimlerini bir suç haline getirmek: çocukların satışı ve satın alınması (mad. 476-1 ve 467-3), zorla çalıştırma (mad. 467-2) ve çocuk pornografisi (mad. 503-2); (b) çocuk satışının ve kaçakçılığının, çocuk fuhuşunun ve çocuk pornografisinin, İsteğe Bağlı Protokol ve ilgili Sözleşmedeki tanımlarla tutarlı bir şekilde tanımını belirlemiştir. Zorla çalıştırmanın tanımı aynı zamanda ILO ve çocuk işçiliğinin en kötü biçimlerinin ortadan kaldırılmasına yönelik yasak ve derhal eyleme ilişkin 182 numaralı ILO Sözleşmesinden türetilmiştir. Ceza Kanunu fuhuşu bu şekilde cezalandırmaz. Bununla birlikte, fuhuşla ilgili suçları cezalandırır: başka bir kişinin fuhuşunu teşvik etmek, yardımcı olmak veya bundan çıkar sağlamakla oluşan tedarik; ne yolla olursa olsun, bilinen veya bilinmeyen bir kişiyi gayr-ı ahlâkî davranışlarda bulunmaya cesaretlendirmekten ibaret olan teşvik etmek. Fuhuş yapan bir çocuk, evlilik dışı cinsel ilişki nedeniyle 490. madde uyarınca yargılanabilir; çocuk hakkında dava açılırsa, Ceza Muhakemesi Kanunu uyarınca reşit olmayan çocuklara özgü kurallar uygulanmalıdır; (c) çocukların saldırı ve dayaağa, şiddete ve yoksunluğa karşı korunmasını sağlamlaştırılması (mad. 408 ila 441); (d) belirli bir korumanın sağlandığı yaş sınırının 12'den 15'e artırılması; (e) 18 yaşın altındaki çocuklara yönelik suçlar ve taciz veya yoksunluk durumlarında doktor / hasta mahremiyetinden feragat edilmesi (madde 446); (f) mağdurun 18 yaşın altında olması durumunda tecavüz veya ahlaksız fiillerde cezayı artırılması (mad. 486, 484 ve 485); (g) reşit olmayanları uygunsuz davranışlar sergilemeye ya da fuhuş yapmaya teşvik etme cezasını arttırılması; (h) fuhuşa yardım ya da teşvik etmeyi ya da başka bir kişinin fuhuşunun gelirinden kazanç sağlamayı içeren fuhuş cezasının arttırılması (mad. 498); (i) çeteler tarafından işlenen suçlar (madde 499-1) ve şiddet veya işkence kullanımına ilişkin suçlar (madde 499-2) için cezayı arttıran yeni hükümler getirilmesi; (j) mağduru 18 yaşın altındaki bir çocuk olan işlenen veya teşebbüs edilen suçun farkında olmakla birlikte, derhal yetkililere haber vermeyen kişilere verilen cezanın artırılması (madde 299); ve (k) reşit olmayanlara karşı işlenen suçlarla ilgili olarak tekerrürün yürürlüğe konulması (Ceza Kanunu'nun 158. maddesi).

5. Vatandaşlık Kanunu

25.2007 yılında Fas, kadınlara ve çocuklara yönelik uyrukla ilgili ayrımcılığı ortadan kaldırmak amacıyla Vatandaşlık Kanunu'nu revize etmiş ve yürürlüğe koymuştur. Revizyon süreci, bir yabancıyla evli olan Faslı bir kadının menşe milliyetini çocuklarına aktarma ve bunu geriye dönük etki ile yapma hakkını sağlamıştır. Buna ek olarak, beş yıldan fazla bir süredir Fas dışında, bilinmeyen ebeveynlerden doğan bir çocuğun koruyucu bakımını (*kafalah*) üstlenen Fas uyruklu herhangi bir kişi, çocuk için Fas uyruğu için başvuruda bulunabilir. Fas dışında, bilinmeyen ebeveynlerden doğan, koruyucu bakıma (*kafalah*) tabi olan ve koruyucu anne-babası (*kafil*) beş yıl içinde beyanda bulunmayan bir çocuk, reşit olma yaşından önceki iki yıl içerisinde Fas uyruğu başvurusunda bulunabilir.

6. Terk edilmiş çocukların bakımı hakkında kanun

26. 19 Ağustos 2002 tarihli ve 5031 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan 15-01 sayılı terk edilmiş çocukların bakımına (*kafalah*) ilişkin kanun ve bu kanunun 1 Temmuz 2004 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanan uygulama kararnamesi, terk edilmiş çocukların beklentilerinin iyileştirilmesine gerçek bir katkı sağlamıştır. Yeni Kanun, Sözleşme'nin 9, 20 ve 21. maddelerine göre çocukların bakımını düzenlemektedir. Bakımın mahkeme kararına tabi olarak verilmesini sağlamakta ve tarafların hak ve görevlerini belirleyerek düzenlemenin

kontrolünü düzenlemektedir. Ekim 2011'de Bakanlar Kurulu, terkedilmiş çocuklar hakkındaki 15-01 sayılı Kanun'da değişiklik yapan bir tasarıyı onaylamıştır.

7. Medeni Hal Kanunu

27. Medeni hale ilişkin 7 Kasım 2002 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanan 37-99 sayılı Kanunun 20. maddesi, soyadı alma hakkını belirlemektedir. Kanun doğum beyanını zorunlu kılmakta (madde 31) ve bilinmeyen ebeveynlerden doğan çocukların adını belirleme prosedürünü düzenlemektedir (madde 16).

8. Sosyal refah kurumlarının açılması ve yönetimi hakkında Kanun

28. 2006 yılında kabul edilen 14-05 sayılı Kanun'un sosyal refah kurumlarının açılması ve yönetimi ile ilgili amacı, bakım ve eğitim kalitesini yükseltmek ve sosyal refah kurumlarının yönetimini, özellikle de zor durumda olan çocuklara yönelik olanları iyileştirmektir.

9. Yabancı uyrukluların Fas'a girişi ve ikameti ile yasadışı göç ve göçmenlik yasası

29. Yabancı uyrukluların Fas'a giriş ve ikamet ile yasadışı göç ve göçmenlik hakkında 02-03 sayılı Kanun, reşit olmayan yabancıların sınır dışı edilmesini ve Fas sınırlarından çıkarılmasını yasaklamaktadır. Göçmen küçükler konusu, geçerli seyahat belgeleri olmadan millî sınırlardan ayrılan ve yasadışı olarak girdikleri devlet yetkilileri tarafından Fas topraklarına geri gönderilen gençlerle ilgilidir. Yeni Kanun, yasadışı göç için cezalar öngörmektedir. Bu nedenle geri gönderilen bir çocuk hakkında cezai takibat yapılabilir ve ceza kararı verilebilir. Kanun, reşit olmayanların Fas'ta yeniden yerleşimine ilişkin herhangi bir hüküm belirtmemektedir.

30. Fas mevzuatı, yasal çocuk koruması ile ilgili gelişmeler kaydetmiştir. Ancak, çocuk koruma ile ilgili olarak getirilen reform ve politikaların tam olarak uygulanmasını engelleyen güçlükler nedeniyle bu hedefe tam olarak ulaşılammıştır. Bu sorunlar, farklı aktörler arasında koordinasyon eksikliği ve çocuklarla çalışan uzman personel eksikliğini içermektedir: sosyal çalışmacılar, uzmanlar, iş müfettişleri ve işyeri hekimleri sayıca sınırlıdır ve her zaman etkili bir şekilde çalışma için gerekli donanıma sahip değildir. Bu bağlamda ve mahkemelerde şiddet mağduru kadınlara ve çocuklara bakacak birimlerin kuruluşu ile paralel olarak, Adalet ve Özgürlükler Bakanlığı, her düzeydeki farklı aktörler arasında irtibat ve koordinasyonu kolaylaştıracak araçlar geliştirmiştir. (a) Kadınlara ve çocuklara bakmak için mahkemelerde yer alan birimlerin kurucu unsurları arasındaki koordinasyon; (b) Kadın ve çocukların bakımından sorumlu yerel komite ile birlikte çalışarak, yargı birimleri ile ilk derece mahkemesinin her bir yargı alanındaki hükümet ve hükümet dışı birimlerin temsilcileri arasında bölgesel ve yerel düzeyde koordinasyon; (c) Kadın ve çocukların bakımından sorumlu bölgesel komite ile birlikte çalışarak, mahkemelerdeki yargı birimleri ile temyiz mahkemesinin her yargı alanındaki hükümet ve hükümet dışı birimlerin temsilcileri arasında bölgesel düzeyde koordinasyon.

D. Uluslararası işbirliği ve Sözleşmenin uygulanması

31. 2003-2011 döneminde, uluslararası işbirliği, çocuk koruma ve eğitimin teşvik edilmesi de dahil olmak üzere, çocuğun haklarına ilişkin ulusal öncelikleri hedefleyen çocukla ilgili ulusal programlara destek sağlamıştır. Programlar ayrıca kırsal yollar, konut ve su ile de ilgilidir.

32. 2002-2009 yılları arasında Fas ile Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF) arasındaki işbirliği bağlamında yapılan toplam harcama tutarı 29,5 milyon ABD dolarıdır. Bütçenin büyük bir kısmı, kararların gerçek verilere dayanarak alınabilmesi

adına, sistem kapasitelerini geliştirmek ve çocuk haklarıyla ilgili bilgi (anketler, araştırma ve değerlendirme) üretmek için projelere ayrılmıştır. UNICEF'in desteği, eğitim ve sağlık alanındaki ulusal öncelikleri, kırsal alanlardaki çocukları ve iletişimi desteklemenin yanı sıra Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin hükümlerinin uygulanmasını teşvik etmeyi ve izlemeyi de hedeflemiştir.

33. IPEC-Fas Çocuk İşçiliğinin Ortadan Kaldırılması Programı kapsamında, çocukları iş dünyasından çıkarmak için önemli projeler başlatılmış, aynı zamanda çocuklara ve ailelerine uygun alternatifler sunulmuştur.

34. 2007-2011 döneminde Avrupa Birliği'nin Fas'a yardımı 645 milyon € 'ya ulaştı ve bu tutar Fas Krallığı'nı bu yardımı Avrupa dışından en fazla alan ülke yapmaktadır. Sektörel okuryazarlık ve yaygın eğitim politikası için Avrupa Birliği desteği 17 milyon €, bunun 14.7 milyon € 'u bütçe desteği ve 2.3 milyon € 'u ek yardım şeklindedir. Bütçe yardımı, en dezavantajlı sosyal gruplardan, kadınlardan ve kızlardan olanlar özellikle gözetilerek, 16 ila 35 yaş arasındaki gençleri ve yetişkinleri hedef almaktadır. Fas'ın ortakları tarafından kalkınma yardımı bağlamında da desteklenen Madrassat Annajah ("Başarı Okulu") acil durum planına önemli bütçe kaynağı (43.7 milyar dirhem) tahsis edilmiştir.

E. Sözleşme kapsamında tanınan hakların ihlali durumunda çareler

35. Hukuki işlem söz konusunda lütfen ikinci raporda yer alan bilgilere bakınız ((CRC / C / Add.3, para. 46 ve 70). Ancak, mevcut konularda önemli gelişmeler olduğunu belirtmek önemlidir: (a) ilk derece mahkemelerinin oluşturulması ve idari temyiz mahkemeleri de dahil olmak üzere temyiz mahkemeleri; (b) insan hakları ihlallerini kendi inisiyatiflerine alabilecek olan Ombudsman ve Ulusal İnsan Hakları Konseyi'nin (CNDH) kurulması ile bireyler için mümkün hale gelen yargısız hukuk yolları.

36. Fas, mevcut çözüm yollarını güçlendirmek amacıyla şu görevleri de yerine getirmiştir: (a) hizmetleri koordine etmek ve çocukları refah, koruma ve bakım tesislerine yönlendirmekle görevli çocuk koruma birimleri ve ilk derece mahkemelerinin tümünde ve temyiz mahkemelerinde kadına ve şiddet mağduru çocuklara bakacak birimlerin oluşturulması. Ayrıca, STK'ların hakları ihlal edilen çocuklar için danışma ve rehberlik merkezleri aracılığıyla çözüm yollarına erişilmesinde önemli bir rol oynadığına dikkat çekilmelidir.

37. Ancak, hâlâ yeterli çözüm yolu bulunmamaktadır. Kalite açısından, özellikle erişilebilirlik, koruma, güvenlik ve gizlilik konularında uluslararası kural ve standartlara uyum konusunda ilerleme kaydedilmesi gerekmektedir.

F. Çocuk haklarını korumak için bağımsız izleme kurumu

38. İnsan Hakları Danışma Konseyi'nin yerini almak üzere 1 Mart 2011 tarihinde kurulan Ulusal İnsan Hakları Konseyi, kendisine tevcih edilen haklar temelinde insan hakları ve özgürlüklerinin geliştirilmesi, korunması ve savunulması ile ilgili olarak birincil rol oynamaktadır. 2004 yılında, İnsan Hakları Danışma Konseyi, Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin uygulanmasını izlemek için Fas'taki mevcut düzenlemelerin bir değerlendirmesini yapmış ve bağımsız bir temyiz mekanizmaları olarak çalışabilmeleri, çocuğun haklarını izlemeleri ve desteklemeleri için güçlendirilmesi gereken ulusal sistemler bulunduğu sonucuna ulaşmıştır.

G. Koordinasyon, izleme ve değerlendirme mekanizmaları

1. Koordinasyon ve izleme

39. Koordinasyon düzenlemelerini konsolidasyon sürecinin bir parçası olarak, Dayanışma, Kadın, Aile ve Sosyal Gelişim Bakanlığı kurulmuştur. Çocuklar konusunda, Bakanlık, çocuk koruma stratejileri ve programları hazırlamaktan ve çocuk haklarını geliştirmek için ilgili ortaklar tarafından gerçekleştirilen çeşitli faaliyetleri koordine etmekten sorumludur. Ayrıca, Çocuklar için Ulusal Eylem Planı 2006-2015 “Çocuklara uygun bir Fas”ın uygulamasının izlenmesinden ve değerlendirilmesinden de sorumludur.

Çocuklara İlişkin Özel Bakanlar Komisyonu

40. 2005 yılında 17 bakanlık departmanından oluşturulan Komisyonun görevi, çocukların koşullarının, özellikle de PANE'nin göstergelerinin ve sonuçlarının gözden geçirilmesini sağlamaktır.

2. Değerlendirme

41. Çocuk Hakları Ulusal Gözlemevi (ONDE), çocuklarla ilgili konularda kaydedilen ilerlemenin değerlendirilmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Çocukların sürekli ve yaşamın her alanında korunmasını teşvik etmek için Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin uygulanmasını izlemektedir. ONDE'nin ana kurumu olan Ulusal Çocuk Hakları Kongresi, Sözleşme ile ilgili tüm alanlarda çocuk konularına aktif olarak katılan herkes için çocukları desteklemek amacıyla gösterilen çabaları değerlendirmek, ulaşılabilecek hedefleri ve öncelikleri belirlemek üzere bir forum sunmaktadır. Bu raporun kapsadığı dönemde Kongre 2004, 2006, 2008 ve 2011 yıllarında dört kez düzenlenmiştir. Mayıs 2011'de düzenlenen on üçüncü Ulusal Çocuk Kongresi, “Çocuk korumanın geliştirilmesi için program ve hizmetlerde yeni bir yaklaşıma doğru”. Kongrenin bu toplantısında, beşinci yılında PANE hakkında rapor veren “PANE + 5” sunulmuştur.

H. Çocuklar için Ulusal Eylem Planı 2006–2015

42. Dayanışma, Kadın, Aile ve Sosyal Kalkınma Bakanlığı tarafından koordine edilen PANE, UNICEF'in desteğiyle devlet daireleri, sivil toplum, Çocuk Parlamentosu ve çocuk topluluk konseyleri arasındaki kapsamlı işbirliğinin ürünüdür. PANE'yi hazırlamak için iki yapı oluşturulmuştur: rehberlik ve değerlendirme raporlarını incelemekten sorumlu Özel Bakanlar Komisyonu ve PANE'nin uygulanmasından sorumlu bakanlıkların temsilcilerinden oluşan bir teknik komite. Bu komitenin çalışmaları Dayanışma, Kadın, Aile ve Sosyal Kalkınma Bakanlığı tarafından koordine edilmektedir.

43. PANE üç öncelikli tema etrafında düzenlenmiştir: (a) sağlıklı bir yaşamın desteklenmesi; (b) kaliteli eğitim sağlamak; ve (c) istismar, sömürü ve şiddete karşı koruma. Bu temalar 10 hedefe ayrılmıştır. Yeni göstergeler sunmak, takip ve değerlendirmeyi geliştirmek amacıyla, PANE 2006-2015'in güncellenmesi için 2007 yılında geliştirilen yeni sektörel stratejiler ışığında bir süreç başlatılmıştır. Bu güncelleme süreci 11–12 Mayıs 2011'de Rabat'ta Dayanışma, Kadın, Aile ve Sosyal Kalkınma Bakanlığı tarafından düzenlenen ve PANE'yi yarı aşamada değerlendirmek ve 2011-2015 aralığını kapsayan ikinci aşamasına hazırlamak için ulusal bir çalıştayla sonuçlanmıştır.

I. Çocuk sektörlerine bütçe tahsisi

44. Genel Devlet bütçesi içinde sosyal sektörler için bütçe tahsislerinin artırılması için önemli çaba sarf edilmiştir. Amaç, dayanışmaya dayalı bir sosyal politika bağlamında

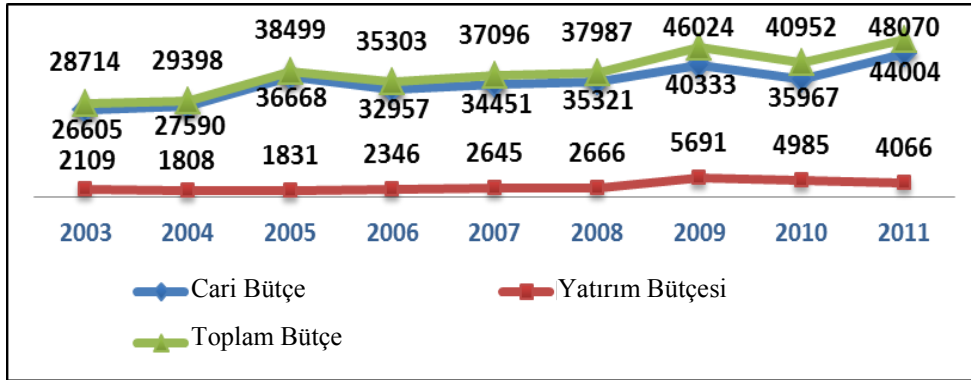
sosyal sektörleri güçlendirmek, yoksulluk ve dışlanma ile mücadele etmek ve insanların temel hizmetlere ve altyapıya erişimini arttırmak olmuştur. Buna göre, son on yılda sosyal sektörlerin genel Devlet bütçesindeki payı önemli ölçüde artmış, 2001'de yüzde 47'den 2009'da yüzde 56'ya ve 2011'de yüzde 50'ye yükselmiştir.

45. 2012 Maliye Kanunu kapsamında bakanlıklara yapılan bütçe tahsisleri, 2008 yılında yapılan sırasıyla 8,1 milyar dirhem ve 460,7 milyon dirhem ile karşılaştırıldığında, Sağlık Bakanlığı için 11,9 milyar dirhem ve Dayanışma, Kadın, Aile ve Sosyal Kalkınma Bakanlığı için 637,2 milyon dirhem tutarındadır ve sırasıyla yüzde 47 ve 38'lik artış teşkil etmektedir. Dayanışma, Kadın, Aile ve Sosyal Kalkınma Bakanlığı'nın 2003 yılı bütçesi 211.630.000 dirhemdir. Kadın, Aile ve Çocuk İşleri Müdürlüğü'nün yatırım bütçesi, Dayanışma, Kadın, Aile ve Sosyal Kalkınma Bakanlığı'nın 2009 yılında toplam bütçesinin yüzde 15,62'sini, 2010 yılında yüzde 14,55'ini ve 2011 yılında yüzde 15,33'ünü, çocukla ilgili programlara tahsis edilen yıl içinde yüzde 29 payla; Önleme ve Engellilerin Sosyal Entegrasyon Müdürlüğü'nün bütçesi 2009'da yüzde 11,4, 2010'da yüzde 10,51 ve 2011'de yüzde 13,13 olmuştur. Buna rağmen, kadınların koşullarının iyileştirilmesini, çocukların korunmasını ve engelli bireylerin entegrasyonunu desteklemeyi içeren işlevlerinin önemi göz önünde bulundurulduğunda, bu iki departmanın yatırım harcamalarındaki payı düşük kalmaktadır.

46. 2009 yılında üreme sağlığı programına tahsis edilen yatırım bütçesi 84.2 milyon dirhem ile Sağlık Bakanlığı'nın toplam bütçesinin yüzde 5.5'i idi. Aynı yıl, temel altyapıya (hastane ağı) tahsis edilen yatırım bütçesinin payı yüzde 4,1'dir. Bununla birlikte, yalnızca personel maliyetleri Bakanlık bütçesinin yüzde 55,2'sini temsil eden 5,4 milyar dirhem tutarındaydı.

47. Eğitim Bakanlığı'nın bütçesi, Eğitim Acil Durum Programının başlatıldığı ve önemli bir yatırım çabasıyla öne çıkan bir yıl olan 2009'da önemli bir artış göstermiştir. Ulusal eğitim bütçesi 2008'de 2.666.000 dirhemden 2009'da yüzde 113 artarak 5.691.000'e yükseldi. Okuryazarlık ve Yaygın Eğitim Departmanının bütçesi, 2000 ve 2009 yılları arasında yıllık ortalama yüzde 5'lik bir artışla 2009 yılında 145,7 milyon dirheme ulaşmıştır.

Milyon dirhem bazında Milli Eğitim Bakanlığı bütçesindeki gelişmeler

Kaynak: Milli Eğitim Bakanlığı.

48. 2009 yılı Gençlik ve Spor Bakanlığı'na tahsis edilen toplam bütçe, 2008'e göre yüzde 14,16 artışla yaklaşık 1,2 milyar dirhemdir. Gençlik, Çocuk ve Kadın İşleri Müdürlüğü'ne 73 milyon dirhemi işletme bütçe tahsis edilmiştir, yani Bakanlığın işletme bütçesinin yüzde 13,35'i. Müdürlüğün toplam yatırım bütçesi 36.9 milyon dirhem olup, Bakanlığın toplam yatırım bütçesinin yüzde 5.87'sini teşkil etmektedir.

49. İstihdam ve Mesleki Eğitim Bakanlığı'nın bütçesi, 2009, 2010 ve 2011 yılları için çocuk işçiliği ile mücadeleye ayrılan özel bir bütçe kalemi içermektedir. Bu yıllık yenilenebilir

bütçe hükmünün amacı, çocuk işçiliğiyle mücadele konusunda çalışan derneklerin faaliyetlerine mali destek sağlamaktır. 2009 yılı karşılığı 1 milyon dirhem, 2010 ve 2011 yılları için 1.5 milyon dirhem tahsis edilmiştir.

J. Verilerin, göstergelerin ve istatistiklerin toplanması

50. Raporun kapsadığı dönemde, çocuklarla ilgili veriler, göstergeler ve istatistiklerin toplanmasına katılanlar tarafından çeşitli girişimlerde bulunulmuştur: Planlama Yüksek Komiserliği, bakanlıklar, uluslararası kuruluşlar ve STK'lar. Bunlar aşağıdakileri içerir: (a) Dayanışma, Kadınlar, Aile ve Sosyal Kalkınma Bakanlığı için UNICEF'in desteğiyle, PANE'nin takibini kolaylaştırmak için göstergeleri içerecek bir ulusal bilgi sistemi kurmak için planlar ve değerlendirme; (b) Bir işlevi çocuklara yönelik şiddete ilişkin alınan ve yıllık raporda hazırlanacak olan tüm bilgileri toplamak ve işlemek olan çocuk koruma birimlerinin kurulması; (c) Adalet ve Özgürlükler Bakanlığı tarafından, her bir yargı alanında ele alınan davaların sayısını belirtmek için mahkemelerden veri toplamaktan sorumlu Araştırma ve Değerlendirme Hizmetinde bir istatistik biriminin oluşturulması; (d) Adalet ve Özgürlükler Bakanlığı için, ulusal polis teşkilatı ve Kraliyet Jandarması ile birlikte ve UNICEF'in desteğiyle, özellikle yargı sistemi içindeki çocuklarla ilgilenmek üzere bir bilgi sistemi kurma planları; (e) İçişleri Bakanlığı tarafından bir dizi pilot belediyede bir toplum bilgi sisteminin kurulması; (f) Ekim 2008'de İnsani Gelişim Ulusal İnisiyatifi (INDH) kapsamında başlatılan programların, projelerin ve girişimlerin değerlendirilmesinden ve ulusal insani gelişme göstergelerinin geliştirilmesinden sorumlu olan Ulusal İnsani Gelişim Gözlemevi'nin (ONDH) kurulması.

51. Uluslararası işbirliği ile çocukların koşulları ile ilgili bir dizi çalışma, anket ve rapor hazırlanmıştır. Anketler ve çalışmalar sonucunda çocuklar hakkında bilgi içeren veri bankasının kalitesi sürekli olarak iyileştirilmektedir. Çocukla ilgili politikaların geliştirilmesini mümkün kılan diğer göstergeler, istatistikler ve veriler de Planlama Yüksek Komiserliği tarafından yapılan çalışmalardan, anketlerden ve raporlardan elde edilmektedir. 2005 yılından bu yana Finansman Yasası'na eşlik eden ve kamu politikalarının cinsiyet perspektifinden etkisini değerlendiren cinsiyet raporu, çocukların koşulları hakkında başka bir veri ve gösterge kaynağı sunmaktadır. Çocukların meseleleriyle doğrudan ilgili olan bakanlıklar tarafından yapılan ulusal dayanışmalar (Dayanışma Bakanlığı, Kadınlar, Aile ve Sosyal Gelişim Bakanlığı ve sağlık, eğitim ve istihdam bakanlıkları dahil) veri bankasının çocukların koşulları konusunda adım adım katkıda bulunmaktadır. Okula kayıt oranı ve sağlıkla ilgili bazı bilgiler yıllık, okulu bırakma oranı altı ayda bir güncellenmektedir.

52. 2007 yılında, UNICEF ve Fas arasındaki işbirliği, karar vericilere çocuklar hakkında, anketlerden, araştırmalardan ve stratejik ve ortak konuları içeren çalışmalardan üretilen, çocuk hakları için daha iyi koruma sağlamak için savunuculuk amacıyla kullanabilecekleri veri sağlamak amacıyla sosyal, savunmacı ve gençlik politikalarını analiz eden bir program içermiştir. Program sadece bilgi sistemine değil, aynı zamanda izleme ve değerlendirme kültürünün güçlendirilmesine de katkıda bulunmaktadır. Örneğin, program, ulusal çoklu gösterge küme anketi (MICS3) ve devam etmekte olan MICS4 anketi için veri toplanmasını desteklemektedir. Anketler, aile sağlığı için ana göstergelerle ilişkili verilerin yanı sıra koruma ve eğitim vb. ile ilgili verilerin toplanmasını mümkün kılmaktadır. Bununla birlikte, mevcut bilgilerin zenginliğine rağmen, standartlaştırılmış bir veri toplama ve işleme sistemi olmadığı için mevcut veriler sektörel nitelikte olmaya devam etmektedir.

K. Sözleşme'nin ilke ve hükümlerinin geniş çapta bilinmesi için alınan tedbirler**1. Sözleşmenin Teşviki**

53. Fas, Sözleşme'nin ilke ve hükümlerinin dağıtılmasına büyük önem vermiştir. Sözleşmenin bir baskısının 2.500 kopyasının İnsan Hakları Danışma Kurulu tarafından 2007 yılında Fransızca ve Arapça olarak yayınlanmıştır. Okullarda ve Dünya ve Ulusal Çocuk Günleri ve Ulusal Çocuk Hakları Kongresi gibi çocukların çıkarlarını desteklemek için etkinlikler düzenlendiğinde dağıtılmıştır. Çocuk Hakları Sözleşmesi ve onunla ilgili diğer belgeler genellikle öğrenmeyi kolaylaştırmak için okullara dağıtılan öğretim materyallerinde bulunmaktadır. Sözleşmenin kopyaları öğretmenlere, yargı mensuplarına, avukatlara ve çocuklarla ve çocuklar için çalışan personele dağıtılmıştır. Sözleşme ve içeriği hakkında bilgiler posterler, kitapçıklar, broşürler, resimli belgeler, öğretim kılavuzları, televizyon ve radyo spotları şeklinde yayılmıştır. Çocukların, gençlerin ve yetişkinlerin çocuk hakları konusunda bilinçlendirilmesi ve yaygınlaştırılması ile ilgili diğer kaynaklar da hazırlanmış ve dağıtılmıştır (bakınız Ek 6). Çocuk işçiliği ve çocuklara yönelik şiddet de dahil olmak üzere radyo ve televizyon spotları yayınlanmıştır.

54. Ayrıca, Ulusal Çocuk Bayramı'nın yıllık kutlaması ve Çocuk Parlamentosu ve Ulusal Çocuk Hakları Kongresi oturumlarının düzenlenmesine de değinilmelidir. Bu etkinlikler, Sözleşme'yi ve içeriğini tanıtmak için yeni fırsatlar sunmaktadır.

2. Sözleşmenin ilke ve hükümlerinin öğretim programlarına entegre edilmesi

55. Eğitim Bakanlığı, çocukları temel haklarıyla tanıştırmaya yardımcı olacak eğitim önlemleri almıştır. İlköğretim ve ortaöğretim programları da genel olarak insan hakları ve özellikle çocuk hakları ile ilgili değer ve ilkelere daha spesifik bir şekilde bahsedilecek şekilde revize edilmiştir (aşağıdaki paragraf 187 ve 188'e bakınız, "Eğitimin amaçları: insan hakları eğitimi).

3. Çocuklarla ve çocuklar için çalışan profesyoneller için eğitim

56. Bu tür eğitimler çeşitli gruplar için sağlanmıştır: hakimler, sosyal çalışmacılar, eğitimciler, sağlık profesyonelleri, polis ve jandarma personeli ve öğretmenlere çocuk hakları konusunda eğitim verilmiştir (bkz. Ek 7 çocuklar ile ve çocuklar için çalışan profesyoneller için eğitim).

L. Ulusal raporu geniş çapta erişilebilir kılmak için alınan tedbirler

57. Bir STK ağı olan Espace Associatif, ikinci periyodik raporun mütalaasının ardından Komite'nin sonuç gözlemlerini Arapçaya çevirmiş ve STK'lara dağıtmıştır.

M. Sivil toplumla işbirliği içinde alınan girişimler

58. STK'lar, çocuklar için iyileştirilmiş koşulların savunuculuğunda önemli bir rol oynayan proaktif bir güçtür. Bu bağlamda, Adalet ve Özgürlükler Bakanlığı Aile Kanunu'nun uygulanmasına ilişkin derneklerle ortaklaşa yıllık bir değerlendirme yapar. STK'ların faaliyetleri, daha önce düzgün bir şekilde ele alınmamış veya tamamen tabu olan (çocuklara yönelik şiddet, çocukların cinsel sömürsü, zor durumdaki çocuklar ve çocuk işçiliği gibi) bazı konuların algılanması açısından da önemli bir gelişmeye katkıda bulunmuştur. Bu derneklerin faaliyet alanları psikolojik destek, rehabilitasyon, destek, eğitim, öğretim ve bakım hizmetlerini kapsamaktadır. Sivil toplum tarafından sergilenen inisiyatif, son yıllarda sivil toplumun ulusal öncelikli konulara (eğitim, sağlık ve şiddet ve

çocuk işçiliğiyle mücadele tedbirleri dahil) dahil edilmesi amacıyla devlet daireleri ve STK'lar arasında bir ortaklık kurulmasıyla sonuçlanmıştır. Dayanışma, Kadın, Aile ve Sosyal Gelişim Bakanlığı, Adalet ve Özgürlükler Bakanlığı ve Sağlık Bakanlığı'nın ortağı olarak, sosyal yardım kurumlarının düzenlenmesi ve standartlaştırılmasına ilişkin 14-05 sayılı Kanun ile belirlenen standartlara uygun olarak Fas Çocukları Koruma Birliği'nin sekiz bakım tesisindeki (Rabat, Kenitra, Oujda, Marrakesh, Taroudant, Ben Slimane, TanTan ve Lâayoune) terk edilmiş çocukların bakımını sağlamaktadır. ONDE ayrıca çocuk haklarını savunmak için çalışan bir dernekler ağını koordine etmektedir.

59. STK'lara yardımcı olacak kamu otoritesi girişimleri aşağıdakiler etrafında organize edilmiştir: (a) Sosyal refah kurumlarının açılması ve idaresine ilişkin 14-05 sayılı Kanun gibi yasaların kabul edilmesi yoluyla mevzuat; (b) Dernekler tarafından üstlenilen projelerin uygulanmasına katkıda bulunan resmi olarak kabul edilmiş mekanizmaların temini yoluyla fonlama; (c) STK'ların kapasitelerini güçlendirerek (eğitim, yönetim desteği ve insan kaynakları hükümleri yoluyla) ve STK'ların hükümet organları ve ulusal ve uluslararası kurumlarda temsili sonucu olarak kurumlar.

II. Çocuğun tanımı (madde 1)

60. Aile Kanunu'nun 2004 yılında kabul edilmesi, her ikisi için de 18 yaşına satabilecek erkek ve kız çocukları için asgari evlilik yaşını eşitlemiştir (mad. 19).

61. Son yıllarda yapılan reformlar, çocuklar için yasal yaşın, Sözleşme tarafından belirlenen koşullarla uyumlu hale getirilmesini mümkün kılmıştır. Çocuğun tanımı kaynağını kendi yasal konumundan almaktadır ve Fas hukuku açısından bu tanım şu şekilde belirlenebilir: (a) Yasal erginlik yaşı 18 yaşında sabittir (Aile Kanunu'nun 209. maddesi); (b) Zorunlu eğitim yasası, 15 yaşında sona erdiğini öngörür; (c) İstihdama kabul için asgari yaş, yeni İş Kanunu tarafından zorunlu eğitimin sona erdiği yaş olan 12'den 15'e yükseltilmiştir; (d) Cezaî sorumluluğun asgari yaşı, hem Ceza Muhakemesi Kanunu hem de Ceza Kanunu'nu değiştiren 2003 tarihli kanunla (Ceza Kanunu'nun 140. maddesi) 18 olarak belirlenmiştir. Kural olarak, 12 yaşın altındaki küçükler, takdir yetkisine sahip olmadıkları için cezaî olarak sorumlu değildirler (madde 138). Bununla birlikte, 12 yaşına ulaşmış ancak 18 yaşın altındaki çocuklar kısmen cezaî sorumlu olarak kabul edilebilir. 12 ve 15 yaşları arasındakiler, küçük olarak statülerinin hafifletici bir faktör olduğu düşünülmektedir ve bunlar sadece kısmen sorumlu tutulabilirler (madde 139); (e) Çocukların mahkemede ifade verebilecekleri yaş, hukuk davası durumunda 16 olarak belirlenmiştir. Ceza yargılamalarında, yeni Ceza Muhakemesi Kanunu, şahitlik yaşını hem soruşturma aşamasında (madde 123) hem de duruşmada (madde 332) küçüklerin yemin edemeyeceği yaş olan 18 olarak belirlemiştir. Reşit olmayanlarla ceza soruşturması departmanı tarafından görüşme yapıldığında, bu vasilerin huzurunda gerçekleşir; (f) Çocukların ebeveynlerinin rızası olmadan bir mahkemeye veya başka bir makamdan şikayette bulunabilmeleri ve tazminat talep edebilmeleri için yasal asgari yaş, hukuk davalarında kanunla 18 olarak belirlemiştir. Ceza davalarında, Cumhuriyet Savcılığı ve ceza soruşturması departmanının memurları yasal olarak tüm şikayetleri ve suçlamaları almakla yükümlü olduğundan, şikayette bulunmak için asgari bir yaş yoktur. Ceza Muhakemesi Kanunu'na göre, bir küçüğe yönelik bir suç işlendiğinde, hâkim vakadan haberdar edildiğinde resen dava açabilir veya dava hakime Cumhuriyet Savcısı tarafından havale edilebilir; (g) Cezaî takibat için sınırlama süresi, ciddi bir suçun işlendiği tarihten itibaren 20 yıl, daha hafif suçlar için 5 yıl ve küçük suçlar için 2 yıl olarak belirlenmiştir; (h) Çocukların menfaatlerini etkileyen idari veya yasal prosedürlere katılabilecekleri yaş konusunda, davacı çocuklar prensip olarak sadece resmi vasileri aracılığıyla hareket edebilir (Madeni Kanun'un 231. maddesi). Bununla birlikte, çocuklar ifadeleri alınarak veya fikirlerini beyan ederek (velayet veya *kafalah* ile ilgili olarak) kendilerini etkileyen

bazı prosedürlere katılabilirler; (i) Çocukların miras alma, mülk işlemleri yapma ve dernek kurma veya derneklere katılma konularında yasal imkanlarını kullanabilecekleri asgari yasal yaş 18'dir; (j) Aile Kanunu hükümleri uyarınca, bir çocuk gebe kaldığı andan itibaren miras alma salahiyetine sahiptir; (k) İş Kanunu, çalışan ve 16 yaş üstü çocukların, yürürlükteki seçim prosedürleri uyarınca personel temsilcileri için seçimlerde oy kullanma hakkı tanır; (l) Oy kullanma yaşı, Seçim Yasası ile 20 yaşından 18 yaşına indirilmiştir.

III. Genel İlkeler

A. Ayrımcılık yapmama (madde 2)

62. Fas Hükümeti her türlü ayrımcılıkla mücadele etmek ve mevzuatını Sözleşme hükümlerine daha yakın hale getirmek için yeni tedbirler almıştır (bkz. Temel belge). Çocuklar lehine getirilen mevzuat ve diğer önlemler, ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasi veya diğer görüşler, milliyet ve etnik veya sosyal köken gözözetilmeksizin bütün çocuklar için geçerlidir. Bununla birlikte, ihtiyaçları özel dikkat gerektiren çocukları daha özel olarak hedefleyen mevzuat unsurları ve diğer önlemler getirilmiştir.

1. Kız çocuklarına karşı ayrımcılığı önlemeye yönelik önlemler

63. Daha önce de belirtildiği gibi, Aile Kanunu yaşamın çeşitli alanlarında cinsiyet eşitliğini tesis etmiştir ve ebeveynlerinin nişan döneminde gebe kalınan çocukların babalık kurma hakkı garanti ederek evlilik dışı doğan çocukları dezavantajlı hale getiren engelleri ve ayrımcılığı kaldırmayı mümkün kılmıştır. Eğitim, istihdam ve sağlık için sektörel stratejiler bağlamında, ayrımcılıkla mücadele ve eşitliği teşvik etmek için ana bileşenler tahsis edilmiştir. Bölgeler arasında ve kentsel ve kırsal alanlar arasındaki eşitsizliklerle mücadele etmeyi amaçlayan temel altyapı (içme suyu temini, konut, kırsal yollar ve elektrik arzının genişletilmesi) ile ilgili programlar, çocukların koşullarındaki iyileşmelere ve temel hak ve hizmetlere adil erişimi teşvik etmeye katkıda bulunmaktadır. (Ayrımcılığı önlemek için alınacak önlemler hakkında Ek 8'e bakınız.)

64. İster tüzel ister gerçek kişiler tarafından uygulansın, ırk ayrımcılığına karşı yeni hükümler de Ceza Kanunu'na girmiştir (24-03 sayılı Kanun ile mükerrer eklenmiş bölüm II, madde 431.1)

B. Çocuğun yüksek yararı (madde 3)

65. Aile Kanunu, Ceza Muhakemesi Kanunu ve *kafalah* üzerine Kanun ile ilgili önemli reformlar, çocuğun yüksek yararının iyileştirilmiş yollarla dikkate alınmasını sağlamıştır (ulusal mevzuat ve uygulamayı ile Sözleşme ilkeleri uyumlaştırmak için alınan tedbirler için Bölüm I, C'ye bakınız). Buna ek olarak, Krallığın tüm mahkemelerinde çocuğun yüksek yararı ilkesine etki etmesi için şu özel imkanlar sağlanmıştır: aile hukuku bölümleri, çocuk mahkemeleri ve kadınlara ve çocuklara yönelik bakım merkezleri.

Çocuğun çıkarları ve sosyal güvenlik

66. Sosyal güvenlik rejimi 2004 yılında yeniden düzenlenmiştir. Ulusal Sosyal Güvenlik Fonu (CNSS) tarafından sağlanan hizmetlerde çocukların yararına iyileştirmeler yapılmıştır, bunlar arasında: yetim ödeneğinin ödenmesine ilişkin yaş sınırının 12'den 16'ya yükseltilmesi; CNSS tarafından ödenen ödenek ölçeğinin artırılması ve genellikle devlet memurları ve yetkilileri, yerel topluluklar ve kamu kurumları için aile ödeneği miktarında bir artış uygulanması; ve günlük doğum ödeneklerinin ödenme süresinin 12'den

14 haftaya uzatılması. Ayrıca, 9 Temmuz 2008 tarihli kararnamenin kabul edilmesini takiben, tarım sektöründeki işçiler aile ödeneklerinin genişletilmesinden yararlanmaktadır.

C. Yaşam, yaşama ve gelişim hakkı (madde 6)

67. İkinci raporda da belirtildiği gibi, Fas hukukunun çeşitli hükümleri çocuğun yaşama, hayatta kalma ve gelişim hakkını garanti eder. Bu rapor, son yıllarda bu yönde alınan önlemleri ortaya koymaktadır.

Mevzuat tedbirleri

68. İş Kanunu, anneliği koruyan yasal hükümler yoluyla çocukların korunmasını iyileştirmiştir: (a) Doğum izninin ilgili ILO hükümlerine uygun olarak 12 ila 14 hafta arasında uzatılması (madde.152); (b) Çalışmakta olan bir annenin, işverenin rızasıyla, çocuğunu yetiştirmek için bir yıllık ücretsiz doğum izni almasına izin verilmesi (mad. 156); (c) İşverenin doğumdan önceki ve hemen sonraki dönemde kadın çalışanlara daha hafif işler vermesi gerekliliği; (d) İşverenlerin hamileliği hamilelik sırasında veya doğumdan sonraki 14 hafta içinde tıbbi olarak teyit edilen bir kadın çalışanın sözleşmesini feshetmesinin yasaklanması; (e) Doğumdan sonra işe döndüğü tarihten itibaren 12 ay boyunca, bir kadın işçinin çocuk emzirmek için sabah ve öğleden sonra, maaşından kesilmemek üzere, yarım saatlik özel molalar alma hakkına sahip olması. Bu saat firma içinde geçerli olan dinlenme sürelerine dahil değildir (mad. 161); (f) Yukarıda belirtilen analık koruması hükümlerine uyulmamasının 10.000 ila 20.000 dirhem arasında para cezasıyla cezalandırılabilmesi.

69. Aile Kanunu'nun 54. Maddesi, ebeveynlerin çocuklarına karşı olan görevlerini ve çocukları korumak; Çocuk koruma birimlerinin rolü, şiddet mağduru çocukların ihtiyaçlarını gidermek ve sürekli danışmanlık sağlamak, onları velileriyle birlikte belirli aktörlere (doktorlar, hakimler vb.) yönlendirmek, onlara tıbbi, psikolojik, yasal ve sosyal yardımda bulunmak ve sürekli izleme sağlayarak tüm aşamalarda desteklemektir. Ayrıca arabuluculuk sağlayarak ve çatışmanın nedenlerini çözerek de müdahale edebilirler. Ayrıca, Hükümetin bölgesel düzeyde çocukları her türlü şiddet ve sömürüden korumaya yönelik faaliyetleri arasında sinerjiyi arttırmak için Dayanışma, Kadın, Aile ve Sosyal Kalkınma Bakanlığı büyük şehirlerde ve kentlerde standart bölgesel çocuk koruma planları (PACTE) başlatmıştır.

Çocuk koruma birimlerinin rolü, şiddet mağduru çocukların ihtiyaçlarını gidermek ve sürekli danışmanlık sağlamak, onları velileriyle birlikte belirli aktörlere (doktorlar, hakimler vb.) yönlendirmek, onlara tıbbi, psikolojik, yasal ve sosyal yardımda bulunmak ve sürekli izleme sağlayarak tüm aşamalarda desteklemektir. Ayrıca arabuluculuk sağlayarak ve çatışmanın nedenlerini çözerek de müdahale edebilirler. Ayrıca, Hükümetin bölgesel düzeyde çocukları her türlü şiddet ve sömürüden korumaya yönelik faaliyetleri arasında sinerjiyi arttırmak için Dayanışma, Kadın, Aile ve Sosyal Kalkınma Bakanlığı büyük şehirlerde ve kentlerde standart bölgesel çocuk koruma planları (PACTE) başlatmıştır.

Çocuk koruma birimlerinin rolü, şiddet mağduru çocukların ihtiyaçlarını gidermek ve sürekli danışmanlık sağlamak, onları velileriyle birlikte belirli aktörlere (doktorlar, hakimler vb.) yönlendirmek, onlara tıbbi, psikolojik, yasal ve sosyal yardımda bulunmak ve sürekli izleme sağlayarak tüm aşamalarda desteklemektir. Ayrıca arabuluculuk sağlayarak ve çatışmanın nedenlerini çözerek de müdahale edebilirler. Ayrıca, Hükümetin bölgesel düzeyde çocukları her türlü şiddet ve sömürüden korumaya yönelik faaliyetleri arasında sinerjiyi arttırmak için Dayanışma, Kadın, Aile ve Sosyal Kalkınma Bakanlığı büyük şehirlerde ve kentlerde standart bölgesel çocuk koruma planları (PACTE) başlatmıştır.

sağlıklarını erginlik yaşına kadar gebe kalmaktan korumak; isim, uyruk ve medeni durumun tescili dahil kimliklerini güvence altına almak; soybağları, bakımları, bakım masrafları ve mümkün olduğunca anne tarafından emzirilmeleri; fiziksel ve psikolojik bütünlüklerini koruyarak ve önleme ve bakım temelinde sağlıklarına özen göstererek normal büyümeleri; dini rehberlikleri ve eğitim ve öğretimleri şeklinde hüküm altına almaktadır. Ayrıca, Aile Kanunu'nun 54. maddesinin 7. paragrafı, 5. alt bendi uyarınca Devlet, çocukların korunmasını sağlamak ve yasalara uygun olarak haklarını güvence altına almak ve korumak için gerekli önlemleri almak zorundadır. Örneğin, bu hükümlerin uygulanmasını izlemek savcılığın sorumluluğundadır.

18 yaşın altındaki kişilerin ölüm cezasına çarptırılmamasını sağlayan tedbirler

70. Reşit olmayanların cezai olarak sorumlu tutulamayacağı genel ilkesine uygun olarak, 18 yaşın altındaki çocuklar için hiçbir zaman ölüm cezası verilmez. Bir küçük ceza olarak sorumlu olduğu kabul edilirse, Ceza Kanununun 493. maddesinde, suçun idam cezası veya ömür boyu hapis cezası gerektirmesi halinde, hakim 10-15 yıla indirilmiş hapis cezası vermelidir.

Çocuk ölümlerinin kaydı ile ilgili alınan önlemler

71. Ölümlerin kayıt altına alınması için mevcut düzenlemeleri güçlendirmek ve ölüm nedenleri hakkında daha iyi bilgi sağlamak için alınan önlemler çerçevesinde bir kanun (3 Ekim 2002 tarihli ve medeni duruma ilişkin 37-99 sayılı) kabul edilmiştir. Kanun, ölümlerin beyan edilmesi için bir sistem getirmekte ve ölümlerle ilgili verilerin analiz edilebilmesi için sistemin ülke çapında genel uygulanmasını öngörmektedir. Çocukları cinsel yolla bulaşan hastalıklardan korumak için alınan önlemler için bkz. Bölüm VI: Sağlık ve Refah. Okula devam etmeyen çocuklara yardımcı olacak önlemler için bkz. Bölüm VII: Eğitim, Mesleki Eğitim, Boş Zaman ve Kültürel Faaliyetler.

72. Sokaklarda yaşayan veya çalışan zor durumlarda çocukları korumaya yönelik tedbirler bakımından, adalet sistemi çocuk risk altında olduğu anda müdahale edebilir. Ceza Muhakemesi Kanunu, zor durumlardaki çocukların korunması ile ilgili çeşitli hükümler içermektedir (III. Kitabın VII. Başlığı, 512-517. Maddeler). Ayrıca Ceza Kanunu, dilencilik ve serserilik cezaları da koymaktadır.

73. Buna ek olarak, 2010 yılı sonunda Dayanışma, Kadın, Aile ve Sosyal Gelişim Bakanlığı Kazablanka ve Meknès'de iki acil sosyal hizmet kurmuş ve benzer 16 hizmet kuracaktır. Bu acil durum hizmetleri, hedef gruba kapsamlı ve çeşitli özel hizmetler (acil durum sonrası bakım, aileye veya okula yeniden entegrasyon, konaklama, fonksiyonel rehabilitasyon, sosyal, tıbbi, yasal ve psikolojik izleme ve gelir getirici mesleki eğitim dahil) sağlamak için geniş bir kurum ağına (sağlık hizmetleri ve çocuk koruma birimleri gibi) ve derneklere dayanmaktadır. Dayanışma, Kadın, Aile ve Sosyal Kalkınma Bakanlığı tarafından, özellikle çocukların, engellilerin ve yaşlıların sömürüldüğü organize dilencilikle mücadelede İçişleri ve Adalet ve Özgürlük Bakanlıkları, Karşılıklı Yardımlaşma Derneği ve STK'larla ortaklaşa bir Ulusal Karşılıklı Yardım Stratejisinin uygulandığı da vurgulanmalıdır. (bkz. Ek 9).

D. Çocuğun görüşlerine saygı (makale 12)

74. Çocuğun görüşlerine saygı ilkesini belirlemek için çeşitli önlemler alınmıştır.

1. Mevzuat tedbirleri

75. Ceza Muhakemesi Kanunu, çocukların görüşlerinin alınmasını, görüşlerini ifade etmesini, rıza göstermesini, hatta yasal bir belge sunmasını veya yasal işlem başlatmasını

mümkün kılmaktadır. Gençlik adalet sistemi, kararlara itiraz veya temyiz edebilen çocukların ifade hakkını saklı tutar (Ceza Muhakemesi Kanunu'nun 484 ve 495. maddeleri).

76. Aile Kanunu'nun 166. Maddesi, özellikle 15 yaşını doldurmuş çocukların, evliliğin bozulması halinde anne veya babanın velayetini seçme hakkından özellikle bahsetmektedir. Buna ek olarak, *kafalah* (bakım) Yasası'nın 12. maddesi (Gregoryen takvimine göre) 12 yaşın üzerindeki çocuklar için bakım düzenlemesi kişisel rızalarını gerektirmektedir. Kanun ayrıca, vasilikten vazgeçme nedenleri başvurusu sona erdirdiği müddetçe, ebeveynlerden birinin veya her ikisinin çocuğun yasal vesayetini mahkeme kararı altında sürdürmek istemesi halinde, mahkemenin temyiz yaşına ulaşmış bir çocuğu dinlemesini mümkün kılmaktadır. (madde 29).

2. Çocukların karar verme sürecine katılım hakkına sahip olduğu kurum ve merciler

77. 1999'daki ilk ulusal oturumunun ardından, Çocuk Parlamentosu'nun yerel ve bölgesel düzeydeki rolünü canlandırmak için, ONDE bölgesel eğitim ve öğretim akademilerinde şubeler kurmaya ve okullarda bir "muhabirler" ağı oluşturmaya başlamıştır. Buna ek olarak, çocukların vatandaşlık ve demokrasi değerlerinde kendilerini ve eğitimlerini etkileyen kararlara katılma hakkını teşvik etmek amacıyla, 2004 yılından bu yana Dayanışma, Kadın, Aile ve Sosyal Gelişim Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı ve ONDE ile birlikte, daha genel bir tanıtım projesinin bir parçası olarak sekiz çocuk belediye meclisi oluşturmaya başlamıştır. Konseylerin amacı, çocukların mahallelerinin, köylerinin veya kasabalarının yaşamlarına katılmalarını sağlamak ve çocuklar ile seçilmiş yetkililer arasında görüşme imkanı sağlamaktır. Bunlar, kalkınma programları ve planları hazırlanırken yerel kurumların çocukların sorunlarını dikkate almasına yardımcı olmak ve çocukların fikirlerini yerel yetkililere aktarmanın için tasarlanmış hayati araçlardır.

3. Ailede, okulda ve mahkemelerde çocuğun görüşlerine saygı

78. Son yıllarda çocukların görüşlerine saygı gösterilmesini sağlamak ve çocukların aile içi yaşamın ve toplumdaki yaşamın tüm yönlerine katılımını teşvik etmek için çeşitli önlemler alınmıştır.

3.1 Çocukların aile hayatına katılımını teşvik etmek için alınan tedbirler

79. 2001 yılında Gençlik ve Spor Bakanlığı 18,109 gence anket uygulamıştır. Anket, bu gençlere aile içindeki yerleri ve rolleri hakkındaki görüşlerini ifade etme fırsatı vermiş ve iki zıt bakış açısı ortaya koymuştur: bir grup aileyi bir özgürlük alanı ve bir zenginleşme kaynağı olarak görmüş, ancak bir diğeri aileyi aşırı otorite, yoksunluk ve hayal kırıklığı ile şekillenmiş bir alan olarak algılamıştır.

3.2 Çocukların okul hayatına katılımını teşvik etmek için alınan tedbirler

80. Eğitim sistemi reformu, aşağıdakiler dahil olmak üzere çocukların okullarının yönetimine katılımını denemeyi mümkün kılmıştır: (a) Öğrencilerin katılımının zorunlu olduğu orta öğretim kurumlarında (liseler) yönetim kurullarının oluşturulması; (b) okul yönetimine ve öğretmenlere karşısında öğrencilerin görüş ve çıkarlarını temsil edecek sınıf delegelerinin seçilmesini mümkün kılarak ilköğretim okullarında okul kooperatiflerinin oluşturulması; (c) Ortaokullarda STK'lar ile ortaklaşa olarak kurulan insan hakları ve vatandaşlık kulüplerinin pilot programları; (d) Temel müfredat becerileri kapsamında çocuk katılımı kavramı dahil olmak üzere vatandaşlık eğitimi ile ilgili yeni el kitaplarının hazırlanması.

81. Bu pilot katılımcı projeler, eğitim profesyonellerinin bu tür bir yaklaşıma açık olduğunu göstermektedir. Ancak, mevcut kaynakların yetersizliği ve okulların bu alandaki deneyim eksikliğini de ortaya koyan girişimler sınırlı kalmaktadır.

3.3 Çocukların mahkemelere katılımını teşvik etmek için alınan tedbirler

82. Çocuklar için gelişmiş korumayı garanti altına almak amacıyla, ilk derece mahkemelerinde kadınlar ve şiddet mağduru çocuklar için adli koruma sağlayacak birimler oluşturulmuştur; buna ek olarak, çocuk mahkemesi hakimlerine çeşitli eğitim oturumları verilmiştir ve çocuk dostu prosedür konusunda bir kılavuz verilmiştir. Adalet ve Özgürlükler Bakanlığı bu birimleri ilk derece mahkemeleri ve ağır ceza mahkemelerinin hepsine yerleştirmiş ve bu konuda adli bakım rehberi hazırlamıştır.

83. Ancak, hâlâ yeterli sayıda birim veya tam eğitilmiş çocuk hakimi bulunmamaktadır. Çocuk mağdurları ve cezai fiillerin çocuk tanıklarını içeren davalarda adaletin sağlanmasına ilişkin yönergeler ile adalet sistemindeki prosedürün uyumlaştırılması için yapılacak çalışmalar devam etmektedir (22 Temmuz 2005 tarihli 2005/20 sayılı karar).

IV. Özgürlük ve medeni haklar

A. İsim ve uyruk (makale 7)

1. İsim

84. Medeni durum hakkındaki 37-99 sayılı Kanun'un 20. maddesine göre, taşıyan kişiye ve o kişinin çocuklarına bir aile adı verilmiştir. Kararname dışında değiştirilemez. Her ne kadar bu açıkça belirtilmese de, Kanun hükümleri aile isminin baba aracılığıyla aktarıldığını açıkça göstermektedir. Ön isim, doğumu bildiren kişi tarafından seçilir (madde 21). Buna ek olarak, medeni hal hakkındaki 37-99 sayılı Kanun, ebeveynleri bilinmeyen veya doğumda terk edilen çocukları isimlendirme sorunuyla ilgili olduğu için, terk edilmiş çocuklar için korumanın güçlendirilmesi açısından gerçek bir ilerlemeye işaret etmektedir. Bu çocukların doğumunu ilan etme prosedürü, anne veya onun yerine hareket eden ve *Abd* öneki de dahil olmak üzere çocuk için uygun bir aile adı ile birlikte bir soyadı seçen bir kişi tarafından başlatılabilir. Ebeveynleri bilinmeyen veya doğumda terk edilen yeni doğmuş bir çocuk söz konusu olduğunda, Kraliyet Savcısı, bu amaçla hazırlanan bir beyanname ve çocuğun yaklaşık yaşını gösteren tıbbi bir sertifika ile doğumu beyan eder. Çocuk için bir aile adı, önad ve soyadı seçilir. Kayıt memuru, Kraliyet Savcısına, doğumun kendisine bildirildiği tarihten itibaren üç gün içinde kaydedildiğini bildirmelidir.

2. Doğumların kaydı

85. Fas'ta doğum kaydı, Ceza Kanunu kapsamında ebeveynler için yasal bir zorunluluktur (mad. 468). Çocukların kimliğinin korunması, ailede ve toplumda haklarının tanınması için gereklidir. Medeni hal ile ilgili 37-99 sayılı kanun, doğum belgesi veren yetkili sicil memuruna doğumdan itibaren 30 gün süre içinde (ve yurtdışında yaşayan Faslılar için bir yıl süre içinde) doğumu (veya ölümü) beyan etmeyi zorunlu kılmıştır. Aksi takdirde 300-1200 dirhem para cezası verilir. Doğum, ebeveynler veya vasi tayin edilen kimse, erkek kardeş veya yeğen, tarafından doğum yeri kayıt memuruna bildirilmelidir.

86. Kamu yetkilileri, 37-99 sayılı Kanun'un etkili bir şekilde uygulanmasını sağlamak ve yüzde 100 kayıt oranına ulaşmak için aşağıdaki önlemleri almıştır. Bu, mevcut kayıt ofislerinin modernizasyonu ve yenilerinin oluşturulmasına yönelik bir programı kapsamaktadır.

87. Buna ek olarak, Devlet, doğumların kaydını standart uygulama yapmak ve, özellikle kırsal ve izole alanlarda, kayıt için sosyal ve kültürel engelleri kaldırmak için büyük bilinçlendirme çabaları başlatmıştır. Bu, 2007 yılının ilk yarısında 2006 yılının aynı dönemine göre yüzde 6,76 oranında artış sağlamıştır. 2008 yılında doğum kayıt oranı yüzde 86'ya ulaşmıştır.

88. Bununla birlikte, bir milyondan fazla Fas'ın medeni statüsünün henüz kaydedilmediği vurgulanmalıdır. Bu rakama evlilik cüzdanı olmayan 53.430 hane ve medeni durum kayıt süresini aşan 154.799 kişi dahildir. Doğumdan sonra terk edilen önemli sayıda çocuk da kayıta bulunmamaktadır. Mahkemeler, tescil için 132.655 başvuru almış ve başvuruların yüzde 63.7'sine ve tespit edilen ancak kayıtlara girmeyen olan toplam kişi sayısına ilişkin verilen kararların yüzde 20.5'ine denk gelen 59.509 davaya karar vermiştir.

3. Uyrak

89. Yukarıda da vurgulandığı gibi, Fas yasama organı, 62-06 sayılı Kanun ile Fas Uyrak Kanunu'nun 6. maddesini değiştirmiştir. Bu değişiklik uyarınca, bir yabancıyla evli bir Faslı kadın, Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin 7. maddesi uyarınca vatandaşlığını çocuklarına aktarma hakkına sahiptir. Bu yeni tedbir, yabancı baba ve Faslı anneden doğan bir çok çocuğa, Faslı babaların çocukları ile aynı temelde, geriye dönük etki ile, annelerinin vatandaşlığını alma hakkını geri kazanmayı mümkün kılmıştır.

90. 2011 Aralık sonunda, Uyrak Yasası'nın yürürlüğe girmesinden bu yana Fas uyrakından yararlanabilen Faslı annelerin ve yabancı babaların çocuk sayısı 32.571'e ulaşmıştır. Adalet ve Özgürlükler Bakanlığı ile İçişleri Bakanlığı'nın söz konusu çocukların medeni durum kayıt sürecini belirleyen ortak sirküleri de dahil olmak üzere, 62-06 sayılı Kanunun düzgün bir şekilde uygulanmasını sağlamak için destekleyici önlemler alınmıştır.

B. İşkence veya diğer zalimane, insanlık dışı veya onur kırıcı muamele veya cezaya maruz kalmama hakkı (madde 37)

91. Fas Hükümeti, çocukları polis teşkilatı üyelerinin herhangi bir istismarından korumak için bir dizi önlem almıştır.

92. 2006 yılında, Ceza Kanununun yetkililerce bireylere karşı görevin kötüye kullanılması ve işkence uygulaması ile ilgili Bölüm III'ünü değiştiren ve tamamlayan 43-04 sayılı Kanunun kabul edilmesi, işkenceyi ceza gerektiren bir suç haline getirerek ve işkence yapan yetkililerin cezalarını sertleştirerek 1993 yılında Fas tarafından onaylanan Sözleşme kapsamında işkence ve diğer zalimane, insanlık dışı veya onur kırıcı muamele tanımının kabulünü mümkün kılmıştır. İşkencenin 18 yaşın altındaki bir çocuk üzerinde işlenmesi halinde, ceza ömür boyu hapis cezasıdır (madde 231, alt paragraf 4).

93. Çocuk hakları konusunda uzman temel ve hizmet içi eğitim, çocuk mahkemesi hakimlerine, reşit olmayanlara yönelik ceza soruşturması memurlarına (Ulusal Güvenlik Genel Müdürlüğü himayesinde çalışan), Kraliyet Jandarması içinde çocuktan sorumlu birim ve uzman polis birimlerine verilmiştir. Genelde insan hakları ve özelde çocuğun hakları, Kraliyet Polis Teşkilatı ve farklı ulusal güvenlik eğitim okullarında her düzeyde temel eğitim modüllerinin konusudur. UNICEF ile kurulan işbirliği programının bir parçası olarak, Adalet ve Özgürlükler Bakanlığı mahkemelerde kadın ve çocuklara bakan birimlerde hakimler, çocuk mahkemesi hakimleri, kayıt memurları ve sosyal çalışanlar için birçok eğitim oturumu düzenlemektedir.

94. Bununla birlikte, reşit olmayanların gözetim altına veya ünitenin geçici tecrit tesisi konulmamasını, bununla birlikte barlar veya bariz güvenlik aygıtları olmayan özel donanımlı bir alanda tutulmasını sağlamak için tüm gözaltı tesislerinin tüm bölgesel birimlerinin reşit olmayanlarla ilişki kurma gereksinimlerini karşılamak için kademeli olarak uyum sağlaması gerektiği belirtilmelidir.

95. Şiddet mağduru çocuklara tıbbi ve hukuki yardım sağlamakla görevli kabul tesisleri de kurulmuştur. Bu tesisler:

- ONDE ücretsiz telefon numarası; Krallık ilk derece mahkemelerinde ve temyiz mahkemelerinde kadına ve şiddet mağduru çocuklara bakacak birimler; Sağlık Bakanlığı himayesinde çocuk koruma birimleri ve şiddet mağduru kadın ve çocuk bakımı birimleri.

- Sağlık Bakanlığı tarafından alınan önlemler: (a) Devlet hastaneleri ve üniversite hastane merkezleri (74 birim) içinde entegre bakım birimlerinin (tıbbi, psikolojik, sosyal ve adli birimler) genel tanıtımı ve şiddet mağduru kadınların ve çocukların tıbbi ve psikolojik bakımı açısından uygulama standardizasyonu (bir referans el kitabı ile temel ve çocuğa özgü eğitim modülünün hazırlanması); (b) Şiddet mağdurlarının bakımı konusunda bölgesel düzeyde sağlık profesyonellerinin yeteneklerini geliştirmek; (c) Adli raporları ücretsiz hale getirmek; (d) Şiddet mağduru çocuklara nasıl davranılacağına ilişkin bir kılavuzun ve şiddet mağduru çocuk bakım ünitelerini yayınlayan bir broşürün hazırlanması ve dağıtımı.

96. Kimliğin korunması (madde 8), ifade özgürlüğü (madde 13), düşünce, vicdan ve din özgürlüğü (madde 14), örgütlenme özgürlüğü ve barışçıl toplantı özgürlüğü (madde 15), mahremiyetin korunması (madde 16) ve uygun bilgilere erişim (madde 17) ile ilgili olarak Çocuk Hakları Komitesi'nin (CRC / C / 58 / Rev., sayfa 2) kılavuzunun 5. paragrafında belirtildiği gibi, Fas Hükümeti'nin 12 Şubat 2003 tarihli (CRC / C / 93 / Add.3) ikinci periyodik raporunda verilen bilgilerde herhangi bir değişiklik olmamıştır (paragraf 195-222, sayfa 36 ila 42).

V. Aile ortamı ve alternatif bakım (madde 5, 9 ila 11, 18, paragraf 1 ve 2, 19 ila 21, 25, 27, paragraf 4 ve 39)

A. Aile ortamından mahrum kalan çocuklar

97. 2006 yılında, bu kuruluşlarda hizmet sunumunu iyileştirmek amacıyla sosyal refah kurumlarının açılması ve yönetimine ilişkin 14-05 sayılı Kanun çıkarılmıştır. Ayrıca, sosyal refah kurumlarını 14-05 sayılı Kanun ile uyumlu hale getirmek amacıyla Entraide nationale (zor durumda olan gençler için referans merkezleri) tarafından destek tedbirleri alınmıştır; Alınan tedbirler, kurumların 820'den fazla katılımcı kurumsal değerlendirmesini içermekte ve durumun düzenli hale getirilmesi için gerekli önlemlerin alınmasında kanunun yayınlanmasından önce var olanları desteklemektedir. 2006 yılında Dayanışma, Kadın, Aile ve Sosyal Gelişim Bakanlığı da Fas'taki kurumlarda çocuklarla ilgili bir çalışma yapmıştır.

98. Bununla birlikte, yüksek talep bazen gerçekte haklı olmayan yerleştirmelerle sonuçlanmaktadır. Ulusal İnsani Gelişim İnisyatifi (INDH) kapsamında kurulan yapılar söz konusu olduğunda, personel genellikle yetersizdir veya hiç kalifiye değildir ve mesleki deneyime veya uygun eğitime sahip değildir. Programlar her zaman uygun değildir. Hayır kurumları çocuk hakları yaklaşımını desteklemektedir, ancak çocuklar henüz korunmalarını garanti eden belirli çözüm yollarına erişememektedir. Son olarak, izleme ve değerlendirme sistemi çok zayıftır. Kurumsallaşmaya alternatifler zayıf şekilde gelişmiştir ve çok az sayıda STK tarafından sağlanmaktadır.

B. Alternatif bakım

99. *Kafalah* (koruyucu bakım) velayet hâkiminin emriyle kişi (veya kuruluş) tarafından yasanın öngördüğü şartları yerine getirdiğine ilişkin bir incelemenin ardından, bunu sağlamak için başvuran kişiye veya kuruluşa verilmektedir. Koruyucu bakım sağlayan bir kişi devlet, kamu ya da özel kurumlar ya da yerel makamlar ve bunların organları tarafından çocuklarına ebeveynlere tanınan ödenek ve sosyal yardımlardan almaktadır. Terkedilmiş çocuklar için *kafalah* hakkındaki 15-01 sayılı Kanun, velayet hakiminin

koruyucu bakımı üstlenmek isteyen kişinin girdiği taahhütleri yerine getirmesini sağlamak için koruyucu bakıma tabi bir çocuğun durumunu izlemesini ve denetlemesini sağlar.

C. Şiddet, zulüm, ihmal ve istismar

100. 2005 yılında Eğitim Bakanlığı tarafından yürütülen okullarda şiddet araştırması okullarda şiddet kullanımının ölçeğini değerlendirme imkanı sağlamıştır (çocukların yüzde 87'si dövüldüğünü iddia etmektedir). Bu bulgu şiddetin aile içinde başladığını doğrulamaktadır (sorgulanan çocukların yüzde 61'i ebeveynleri tarafından şiddete maruz kaldığını iddia etmektedir). Milli Eğitim Bakanlığı, okullarda şiddetin önlenmesi ve bunlarla mücadele için ulusal bir strateji geliştirmeye başlamıştır. Mülteciler de dahil olmak üzere kadın ve kızları güçlendirerek şiddete karşı mücadele için "Tamkine" programı kapsamında, UNICEF ile çalışan Bakanlık, bölgesel ve yerel müfredat modülleri temelinde insan hakları ve cinsiyet temelli yaklaşımı daha etkin bir şekilde birleştirmek için hizmet içi eğitimden sorumlu eğitim ekibini eğitmiştir. Bakanlık ayrıca okullarda şiddetle mücadele stratejisini uygulamak için bölgesel eylem planları hazırlamıştır.

101. Polis teşkilatlarında şiddet mağduru kadınlara yönelik kurulan birimlerin, reşit olmayan kadınları içeren vakalara öncelik verdiğini belirtmek gerekir.

102. Farklı ONDE danışma merkezlerinin faaliyetlerine genel bir bakış, 2005 yılında bildirilen 1.092 vaka içerisinden: 783 fiziksel şiddet mağduru (yüzde 72) ve 309 cinsel şiddet mağduru (yüzde 28); 652 erkek çocuğa (yüzde 60) ve 440 kız çocuğuna (yüzde 40) karşı işlenmiştir; vakaların 381'i 15-18 yaş arası (yüzde 35), 409'u 10-15 yaş arası (yüzde 37), 211'i 5-10 yaş arası ve 85'i doğumdan 5 yaşına kadar olan çocuklardan oluştuğunu göstermektedir.

103. Çocuk koruma birimleri, ONDE, Adalet ve Özgürlükler Bakanlığı ve Sağlık Bakanlığı faaliyetlerinin genel görünümüne göre, 2009 yılında 10.000'den fazla şiddet mağduru çocuk vardı.

104. 2006 yılında, Adalet ve Özgürlükler Bakanlığı, Faslı çocuklar için şiddet konusunda bilgi eksikliğini gidermek ve çeşitli biçimlerde olan bu istismarı önlemek için daha uygun bir strateji tanımlamak amacıyla "çocuklara yönelik şiddet" üzerine bir çalışma yayınlamıştır.

105. Çocuğun belirli bir koruma hakkına sahip olduğu yaşı 12'den 15'e yükselterek, çocuklara karşı işlenen suçların cezalarını arttırıp yeni suçlar tanımlayarak, Ceza Kanununun ilgili hükümleri uygulamada çocukların kötü muameleye karşı (bkz. bu raporun 24. paragrafı, sayfa 8: "Ceza Kanununun revizyonu ve yasalaşması") korunmasının iyileştirilmesine imkan tanımıştır. Ceza hukuku kapsamında küçüklerin durumuna ilişkin ana hükümlerden biri, reşit olmayanların gözetiminde tutulmasını yasaklar ve bu spesifik özgürlük kısıtlamasının yasalarca sıkı bir şekilde denetlenen gözetim altında yerleştirilme ile değiştirilmesini sağlar.

106. Adalet ve Özgürlükler Bakanlığı ayrıca, çocukların yargı sistemi içinde şiddete karşı korunmalarını geliştirmek için bir dizi özel tedbir düzenlemiştir. Örneğin, ulusal yasal hizmet üyelerinin çocuk hakları konusunda eğitilmesi; aile hakimlerinin eğitimi; gençler için mevzuat için genel rehberler hazırlanması; mahkemelere yönlendirilen şiddet olayları için mahkemeler içinde veri toplama sistemlerinin oluşturulması; ve şiddet mağduru kadınların ve çocukların bakımını düzenleyen hukuk kuralları için bir kılavuz hazırlanması. Bakanlık ayrıca, Krallığın ilk derece mahkemelerinin ve temyiz mahkemelerinin hepsinde kadına ve şiddet mağdurlarına yönelik adli bakım birimleri kurmuştur. Ayrıca şiddet mağduru çocukların, kanunla ihtilafa düşen çocukların ve zor durumdaki çocukların adli bakımı hakkında bir rehber hazırlamıştır. Rehber, müdahale sistemi ile Krallık'ın ilk derece mahkemelerinde ve temyiz mahkemelerinde bakımı düzenleyen kriterleri uyumlu hale

getirmeyi amaçlamaktadır ve 2010 yılından bu yana hizmet içi eğitim programları için bir referans noktası sağlamıştır.

107. Bu arada Sağlık Bakanlığı, 16 bölgesel hastanede şiddet mağduru çocuklar için Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu (UNFPA) ile ortak bölgesel danışmanlık ve rehberlik merkezleri kurmuştur. Aileleri çocuklara yönelik şiddetin önlenmesi konusunda eğitmek için bilinçlendirme yardımları da geliştirilmiş ve profesyoneller şiddet mağduru kadın ve çocukların hizmet kapsamına dahil edilmesi ve bakımı konusunda eğitilmiştir.

108. 2005 yılında Dayanışma, Kadınlar, Aile ve Sosyal Kalkınma Bakanlığı tarafından UNICEF ile ortaklaşa olarak çocukların şiddete karşı korunmasına ilişkin yasal hükümler üzerine yapılan bir araştırmanın ardından 27 Temmuz 2007 tarihinde Marakeş'te bir pilot çocuk koruma birimi kurulmuştur. Kazablanka'da bir başka çocuk koruma birimi, 2009'da Tangiers ve 2010'da Meknès'de iki birim daha kurulmuştur. Bu birimler, Krallık'ın 16 bölgesinde destek mekanizmalarının kurulacağı geniş kapsamlı bir projenin parçasıdır.

109. Çocuk koruma birimlerinin rolü, şiddet mağduru çocukların ihtiyaçlarını gidermek ve sürekli danışmanlık sağlamak, onları velileriyle birlikte belirli aktörlere (doktorlar, hakimler vb.) yönlendirmek, onlara tıbbi, psikolojik, yasal ve sosyal yardımda bulunmak ve sürekli izleme sağlayarak tüm aşamalarda desteklemektir. Ayrıca arabuluculuk sağlayarak ve çatışmanın nedenlerini çözerek de müdahale edebilirler. Ayrıca, Hükümetin bölgesel düzeyde çocukları her türlü şiddet ve sömürüden korumaya yönelik faaliyetleri arasında sinerjiyi arttırmak için Dayanışma, Kadın, Aile ve Sosyal Kalkınma Bakanlığı büyük şehirlerde ve kentlerde standart bölgesel çocuk koruma planları (PACTE) başlatmıştır.

110. UNFPA ve UNICEF ile ortaklaşa olarak, Sağlık Bakanlığı 16 bölgesel hastanede şiddet mağduru çocuklara bölgesel danışmanlık ve rehberlik merkezi kurmuştur.

D. Ebeveyn rehberliği (madde 5)

111. Fas, ailenin toplumun kalbinde ve de temel taşı olduğu görüşündedir. Aile Kanunu, haklarını tesis eden özel bir madde (madde 54) de dahil olmak üzere, ebeveynlerinin kendilerine karşı yükümlülüklerini şart koşarak ve çocukları korumak ve desteklemek için gerekli tüm önlemlerin alınması genellikle devletin görevi olduğu için devletin sorumluluğunu da ortaya koyarak çocuklara özel bir önem atfetmektedir.

112. Yukarıda belirtilen haklara ek olarak, 54 üncü madde engelli çocuklara, engelliliklerinden dolayı, topluma entegrasyonuna yönelik uygun eğitim ve beceriler de dahil olmak üzere, özellikle özel bakım hakkı vermektedir.

E. Ebeveynlerin sorumluluğu (madde 18, paragraf 1 ve 2)

113. Çocuğu koruma ve refahını sağlama yükümlülüğü esas olarak ebeveynlere veya ebeveynlerin yokluğunda veya sorumluluk alamıyorsa vasilere aittir. Fas mevzuatı, bu sorumluluğun neyi gerektirdiğini ve nasıl uygulanacağını net ve ayrıntılı bir şekilde ortaya koymaktadır. Örneğin, Aile Kanunu, gözaltı sorununa (*hadana*) dört bölüm ayırmaktadır. 164. madde, evlilik ilişkisi olduğu sürece ebeveynlerin velayeti elinde tutmasını öngörmektedir. 165. madde, özellikle ebeveynleri yoksa, velayete konu olan bir çocuğun çıkarlarının korunmasının gerekli olduğu gerçeğini dikkate almaktadır.

114. Mevzuatın diğer unsurları, hem Kraliyet Yükümlülükleri ve Sözleşmeler Kararnamesi'nin 85. maddesi uyarınca medeni hukuk düzeyinde, hem de ebeveynler zorunlu eğitime ilişkin 13 Kasım 1963 tarihli ve 1.63.071 sayılı Kraliyet Kararnamesi'nin 3. ve 5. maddeleri uyarınca çocuklarını zorunlu eğitim eğitim kurumlarına kaydettirmemeleri halinde cezai sorumlu olabileceklerinden dolayı ceza hukuku

düzeyindedir. Bu bağlamda, Hükümet muhtaç aileleri çocuklarını eğitmeye ve onları okul sisteminde tutmaya teşvik etmek için bir dizi program oluşturmuştur.

115. Ayrıca, Ceza Muhakemesi Kanunu'nun 553. maddesi, özellikle çocuk suçlunun özgürlüğüne kısıtlamalar getirildiği durumlarda denetim eksikliği varsa, ebeveyn ihmalini cezalandırmaktadır.

F. Ebeveynlerden ayrılma (madde 9)

116. Fas hukuku, çocuğun yararına olduğunu gerekçeleyen zorlayıcı nedenler olmadığı sürece çocukların ebeveynlerinden ayrılmasını yasaklamaktadır. Ebeveynlerin ayrılması halinde, mevzuat velayet sistemini (hadana) belirler ve ziyaret haklarını düzenleyen prosedürleri ortaya koyar. (İkinci periyodik rapor CRC / C / 93 / Ek 3'te, Aile Kodu ile ilgili olarak sayfa 4 ve 5'te paragraf 10'a ve ebeveynlerden ayrılma bölümüne bakınız)

G. Aile birleşimi (madde 10)

117. Lütfen aile birleşimi konusunu kapsayan ikinci periyodik raporun (CRC / C / 93 / Ek 3) 225, 226 ve 227 paragraflarına bakınız.

H. Çocuk için bakımın iyileştirilmesi (madde 27, paragraf 4)

118. Çocuk bakımı Aile Kanunu'na ve daha özel olarak 198. maddesine tabidir; bu kural, genel bir kural olarak babanın, reşit olana kadar veya eğitimine devam eden çocuklar için 25 yaşına kadar çocuklarının ihtiyaçlarını karşılaması gerektiğini öngörmektedir. Bir kız kendi kaynakları yoksa veya evli olmadığı sürece bakım hakkını kaybetmez. Dahası, bir baba, kendisine bakamayan engelli bir çocuk için mali sorumluluk üstlenmeye devam etmelidir (madde 198, alt paragraf 3).

119. Bununla birlikte, baba tamamen veya kısmen çocuklarına bakım sağlayamaz hale gelebilir. Bu durumda, mali durumu buna izin veren bir anne, babanın katkısındaki eksikliği telafi etmelidir (madde 199).

120. Terk ve bakım giderlerinin karşılanmaması durumları ilk olarak polis hizmetlerine yönlendirilir. Taraflar çağrılır ve aile sorumluluklarını yerine getirmeye davet edilir. Bunu yapmazlarsa, yasalara uygun olarak bir polis soruşturmasına tabi tutulabilirler.

121. Babanın görevindeki çeşitli yükümlülükler arasında, velayet konusu oldukları sürece aile içinde yaşamaya devam etmesi gereken çocuklar için barınma sağlama yükümlülüğü bulunmaktadır. Barınma masrafları bakım ve velayet ödemelerinden ayrı olarak belirlenmelidir.

VI. Temel sağlık ve refah

A. Sağlık ve sağlık hizmetleri (madde 6 ve 24)

1. Ana ilerleme alanları

122. Anne sağlığı açısından, Sağlık Bakanlığı'nın ulusal aile planlaması programının bir sonucu olarak, ulusal demografik araştırmasına göre (bkz. Ek 10'daki grafik 2) 2010 yılında kadın başına toplam doğurganlık oranı 2.19 olup, kentsel (1.8) ve kırsal (2.7) alanlar

arasında açık bir ayırım yapılmıştır. Kontraseptif kullanım oranı 1992'de yüzde 42'den 2004'te yüzde 63'e yükselmiştir (bkz. Ek 10'da grafik 3).

123. 2003/04 döneminde yapılan nüfus ve aile sağlığı araştırması, doğum öncesi bakım ve tıbbi gözetim altında doğum ile ilgili ilerlemeyi de ortaya koymuştur. Örneğin, doğumların yaklaşık üçte ikisinde, anne en az bir kez bir sağlık uzmanına danışmıştır ve tıbbi gözetim altında doğum yapmıştır. Bu oran 1997'de hamileliklerin sadece yüzde 50'dir. İkamet yerine (kentsel alanlarda doğum öncesi konsültasyon annelerde yüzde 85 iken kırsal kesimde yüzde 48 ve yüzde 40 yardımcı doğum düzeyindedir) ve eğitim seviyesine göre (ortaöğretimde veya yüksek öğrenim alan kadınların yüzde 94'ü, eğitimsiz kadınların yüzde 49'u tıbbi gözetim altında doğum yapmaktadır) farklılıklar var olmaya devam etmektedir. Anne ölüm hızı, 100.000 canlı doğumda 1993-2003 döneminde 227 ölümden 2010'da 112'ye düşmüştür (Planlama Yüksek Komiserlik Ofisi araştırması, 2009/10).

124. Çocuk sağlığı alanında "tek değerlikli" dikey sağlık programları, 1980 (programların başlatıldığı yıl) ve 2004 (son aile sağlığı anketinin tarihi) ve 2010 (ulusal demografik anket 2009/10) aralığında bebek ve çocuk ölüm oranında (5 yaşın altındaki çocuklar) 1000 canlı doğumda 138'den 47'ye ve daha sonra 36.3'e düşüşle kayda değer bir ilerleme sağlamayı mümkün kılmıştır. Programlar aşılama kapsamak ve ulusal bağışıklık kazandırma ve gıda eksikliği hastalıkları, ishal hastalıkları ve akut solunum yolu enfeksiyonlarının önlenmesi programının bir parçasını oluşturmaktadır. Örneğin, 2006 yılında, ulusal aşılama programının bir sonucu olarak, 1 yaşındaki Faslı çocukların yüzde 95'i aşı ile önlenbilir altı ana hastalığa karşı aşılanmıştır (bakınız grafik 7, ek 10).

125. İshal hastalıklarının önlenmesi programı, 1 yaşın altındaki çocuklar arasındaki ölüm oranını yüzde 47 ve çocukluk döneminde (12 ila 59 ay arasında) yüzde 69 oranında azaltmaya yardımcı olmuştur; program sonucunda, diyare hastalıkları 5 yaş altı ölümlerin birincil faktörü olmaktan çıkmıştır.

126. Ayrıca, yenidoğan döneminde yüzde 49 ve çocukluk döneminde yüzde 75 oranında olmak üzere yetersiz beslenmeden kaynaklanan ölümlerde önemli bir azalma olmuştur. Ayrıca, büyümenin izlenmesi ve yetersiz beslenmenin önlenmesi ile ilgili olarak alınan önlemler sonucunda, 1997 ve 2004 arasında 5 yaş altında büyüme geriliği (kronik yetersiz beslenmenin bir belirtisi) yüzde 28'den 18'e, zayıflık yüzde 20'den yüzde 10,2'ye düşmüştür. Oldukça yaygın olan mikrobelerin eksikliğini önlemek için daha fazla çabaya ihtiyaç duyulmaktadır: okul çağındaki çocukların yüzde 22'si (6 ila 12 yaş arası) guatrden muzdariptir; demir eksikliği anemisi 5 yaşın altındaki çocukların yüzde 31,5'ini, çocuk sahibi olan kadınların yüzde 32,6'sını ve hamile kadınların yüzde 37,2'sini etkilemektedir. 6 ay-6 yaş arasındaki çocukların yüzde 41'inde A vitamini eksikliği kaydedilmiştir. Vakaların sadece yüzde 15'i münhasıran 6 aya kadar emzirilen çocuklardır (MICS anketi 2006).

2. Devam eden sorunlar, kısıtlamalar ve 2008-2012 Sağlık Eylem Planı

127. Sağlık Bakanlığı, anne ve bebek ölüm oranlarını azaltmak için belirlenen hedeflere ulaşılmasını engelleyen bir takım kısıtlamalar belirlemiştir. Sağlık sistemine bağlı yetersizlikler, sosyo-ekonomik, demografik ve kültürel nitelikteki kısıtlamalara ek olarak, tanımlanan vakaların üçte ikisinin sebebini oluşturmaktadır (yoksulluk, cehalet, yaşam ortamındaki kötü hijyen koşulları vb.). Sağlık Bakanlığı 2008-2012 Eylem Planı'nda anne ve bebek ölümlerinin azaltılması açısından dört temel engel belirlenmiştir. Bunlar: (a) Sağlık hizmetlerine erişimdeki zorluklar; (b) Sağlık çalışanlarının kronik yetersizliği (c) Yüksek kaliteli yenidoğan bakımına erişim; ve (d) Programın yönetimindeki eksiklikler. (Bu hususlar ve 2008-2012 Sağlık Eylem Planı hakkında ayrıntılar için Ek 10'a bakınız).

B. Ergen sağlığı

128. Ergen sağlığının geliştirilmesi bağlamında iki girişim kabul edilmiştir. Öncelikle, entegre bir sağlık ve eğitim stratejisi geliştirmek amacıyla Aralık 2003'te gençlerle seminerler düzenlenmiştir. Seminerlerin sonunda gençlerin kendileri tarafından yapılan öneriler, ikinci aşamada, UNFPA desteği ile gençlerin ve ergenlerin sağlığını geliştirmek için Sağlık Bakanlığı ve Eğitim Bakanlığı'nı da içeren çok sektörlü bir programın geliştirilmesini mümkün kılmıştır. "Gençler için gençler" programı aşağıdakilerle ilgilidir: (a) Sağlık Bakanlığı tarafından şehirlerde gençlik sağlık tesislerinin kurulması (yaklaşık 23 yapı şu an açıktır); (b) Milli Eğitim Bakanlığı tarafından eğitim kurumlarında sağlık kulüplerinin oluşturulması; (c) Gençlik ve Spor Bakanlığı tarafından sağlanan gençlik merkezleri ve kadın merkezlerinde kolaylaştırıcılar için bazı tesislerde başlatılan ilgili faaliyetler (kütüphane, bilgi noktası ve bilgisayar tesisleri) ile ergen sağlığı eğitimi.

129. Ayrıca, 2008 yılında Sağlık Bakanlığı, çocuklar ve ergenler için, akıl hastalığını önlemek ve çocukların ve ergenlerin refahını sağlamak için tasarlanmış ulusal bir akıl sağlığı planı hazırlamıştır. Çocuk psikiyatrisi, Temmuz 2008 Resmi Gazetesinde yayımlandığı gibi, tam teşekküllü bir uzmanlık olarak tanınmıştır. İki çocuk psikiyatrisi birimi Kazablanka ve Rabat'ta çalışır durumdadır ve diğer Fas şehirlerinde benzer birimlerin kurulması planlanmaktadır.

C. HIV/AIDS

130. 2010 yılında ülkenin çeşitli bölgelerindeki hamile kadınlar üzerinde yılda bir kez yapılan sentinel gözetim anketinin sonuçlarına göre HIV görülme oranı yüzde 0.60 ile sıklığı çok düşüktür. 1986 arasında (ilk AIDS vakası) ve Ekim 2010'da Fas'ta 5.361 HIV / AIDS vakası kaydedilmiştir. Son tahminlere göre, HIV ile yaşayan kişilerin sayısı 2003'te 14.500'den 2010'da 26.000'e yükselmiştir. 1988 ve Kasım 2010 arasında, 15 yaş altındaki çocuklarda 139 HIV/AIDS vakası kaydedilmiştir. Vakaların yüzde 71'i, anneden çocuğa bulaşmıştır.

131. Çocuklarda ve ergenlerde cinsel yolla bulaşan enfeksiyonlar ve AIDS ile ilgili bakımı iyileştirmek için AIDS'in önlenmesine yönelik ulusal stratejik plan bir dizi izleme göstergesi getirmiştir. Yapılan değerlendirmeler, çocuklarda ve ergenlerde cinsel yolla bulaşan enfeksiyonlar ve AIDS ile ilgili bakımın iyileştiğini göstermektedir:

- Antiretroviral ilaçların bir kombinasyonunu alan ileri bir HIV enfeksiyonu durumundan muzdarip çocukların sayısı 2007'de 86 (yüzde 24), 2008'de 107 (yüzde 42) ve 2009'da 145 (yüzde 54) idi. İki yılda bir ölçülen 12 aylık tedavi gören çocuklar 2008'de yüzde 100'dür.

- AIDS ile enfekte olan ve bulaşma riskini azaltmak için antiretroviral tedavi uygulanan gebe kadınların sayısı 2007'de 42 (yüzde 12), 2008'de 56 (yüzde 16) ve 2009'da 90'dır (yüzde 22).

Aynı bulgu ergenlerde HIV/AIDS'in önlenmesi için de geçerlidir, örneğin:

- 2007 KAP araştırmasına göre, HIV bulaşmasını nasıl önleyeceğini ve temel yanlış düşünceleri nasıl reddedeceğini tam olarak anlayan ergenlerin (15-18 yaş arası) yüzdesi kırsal alanlarda yüzde 35, kentsel alanlarda yüzde 64'tür.

- HIV'in önlenmesi konusunda eğitilen okula devam eden ve etmeyenlerin sayısı Temmuz-Aralık 2007 arasında 2.959, 2009'da 102.288 ve 2010'da 49.121'dir.

132. UNICEF ve AIDS, Tüberküloz ve Sıtma ile Mücadele Küresel Fonu'nun desteğiyle, CYBE/AIDS'i önleme amaçlı ulusal program, anneden çocuğa HIV bulaşmasını önlemek

için bir pilot proje başlatmıştır. Programın yenilikçi yönü, üreme sağlığı hizmetlerini içermesidir.

133. Hükümet ve hükümet dışı aktörler tarafından hem eğitimdeki gençler hem de okullara kayıtlı olmayan çocuklara yönelik olarak HIV/AIDS'in nasıl bulaştığı ve önlenebileceği konusunda farkındalığı artırmak için önemli önlemler yürürlüğe konmaktadır (daha fazla bilgi için, HIV/AIDS ile ilgili bilinçlendirme önlemleri hakkındaki Ek 10'a bakınız)

134. Ulusal İnsani Gelişme Girişimi'nin ikinci aşamasında (INDH 2011-2015), AIDS'ten muzdarip ve kaynakları olmayan bireyler kategorisi, güvencesizlikle mücadele programına dahil edilmiştir.

D. Engelli çocuklar (madde 23)

135. 2004 yılında, Dayanışma, Kadın, Aile ve Sosyal Gelişim Bakanlığı, engelliliğin boyutunu değerlendirmek ve engelliler için programlar geliştirmek için gerekli verileri elde etmek amacıyla Fas'ta engellilik üzerine ulusal bir araştırma yapmıştır. Ankete göre 14 yaş altı engelli çocuk sayısı 216.000, yani 15 yaş altı çocukların yüzde 2.7'si ve toplam 1.530.000 engelli olanların yüzde 14.3'üdür. Engellilerin yüzde 59'u kentsel alanlarda, yüzde 41'i kırsal alanlarda yaşamaktadır. Engelli her beş kişiden birden fazlası sağlık kuruluşuna gitmemektedir. Engellilerin sadece üçte biri özel uzmanlaşmış bakım hizmetlerine erişebilmektedir. Yalnızca yüzde 12'lik kesim medikal ve paramedikal bakım sigortasından yararlanmaktadır. 6-11 yaş arası çocuklar için yüzde 92,6 olan okula devam oranı, 4-14 yaş arası engelli çocuklar için yüzde 32,4'tür. 2004 yılında, 74.730 civarında engelli çocuk okula giderken 155.917'nin eğitime erişimi yoktur. Okulda dışlanma sıklıkla, engelli çocukların okula devam edememelerini veya okulu bırakma oranlarını açıklamaktadır. Engelli insanların yaklaşık üçte ikisi, entegrasyonlarını arkadaşlarının inançlarının ve düşüncelerinin engellediğini düşünmektedir.

136. Bu sonuçlar ışığında, aşağıda belirtilen temalara dayanılarak engelli bireylerin kapsayıcı gelişimine yönelik bir politika bağlamında çeşitli önlemler alınmıştır.

Devletin engellilik politikalarının koordinasyonu

137. Dayanışma, Kadın, Aile ve Sosyal Kalkınma Bakanlığı, çeşitli programları daha etkin hale getirmek için engelli bireylerin entegrasyonuna yönelik ulusal politikaların koordinasyonunu geliştirmeye çalışmaktadır. Bu durum, ilgili departmanları ve dernekleri içeren istişareleri takiben, 2008-2017 engelli bireylerin sosyal entegrasyonu için ulusal eylem planının kabul edilmesinin zeminiydi. Benzer şekilde, bu bağlamda, kapsamlı ulusal istişareden sonra, 8 Nisan 2009'da Fas tarafından onaylanan Engellilerin Hakları Sözleşmesi'ne uygun olarak, yeni bir engellilik tanımı sağlayan ve engellilerin haklarını güçlendiren bir yasa tasarısı hazırlanmıştır.

138. Ayrıca, engelliliğin önlenmesi için 2009-2015 dönemini kapsayan ulusal bir strateji kabul edilmiştir. Stratejinin amacı, 2015 yılına kadar Fas'taki engellilik oranını yüzde 20 azaltmak idi. Stratejinin uygulanmasından sorumlu bakanlıklar arası bir komisyon 30 Haziran 2009 tarihinde kurulmuştur.

Fiziksel ve zihinsel sağlığın desteklenmesi

139. Teknik yardım programı kapsamında imkanları kısıtlı binlerce engelliye, ücretsiz olarak, özel ekipman (tekerlekli sandalyeler, protezler, koltuk değnekleri, vb.) sağlanmıştır. Program kapsamında çocuklara öncelik verilmektedir. Entraide Nationale ortaklığında bölgesel kabul ve rehberlik merkezleri ile teknik yardımların sağlanması için de merkezler kurulmuştur. Ayrıca, 2008 yılında her bölge için birer tane olmak üzere 16 konuşma terapisi tesisi ve 16 psikomotor bakım tesisi kurulmuştur.

140. Sağlık Bakanlığı, 2008-2012 eylem planının öncelikleri arasına engelliliği de eklemiştir (Sağlık Bakanlığı tarafından engelliliğe ilişkin alınan önlemler hakkında Ek 10'a bakınız). Örneğin, aşağıdaki önlemler alınmıştır: (a) Engellilik önleme stratejisinin hazırlanması ve uygulanması; (b) Engelliliğe yol açan perinatal ve çocuk patolojilerinin erken teşhisi hakkında bölgesel eğitmenlerden oluşan bir çekirdek birimin eğitimi.

141. Benzer şekilde, ruh sağlığı alanında, Sağlık Bakanlığı aşağıdaki önlemleri almıştır: (a) Çocuk psikiyatrisi uzmanlığının 2008 yılından itibaren tıp biliminin bir branşı olarak resmen tanınması; (b) Uyuşturucu bağımlılığının önlenmesi (birincil önleme) ile ilgili olarak ergenleri ve gençleri hedef alan bir sosyal iletişim stratejisinin geliştirilmesi; (c) Çocuk ve ergen psikopatolojisinde diploma oluşturulması (Üniversite Hastanesi Merkezi, Rabat); (d) Ibn Rüşd üniversitesi psikiyatri merkezinde psikiyatrik bakım için bir anne-çocuk birimi oluşturulması, Kazablanka; (e) Kazablanka'daki çocuk hastanesinde (Ibn Rüşd Üniversitesi Hastanesi Merkezi) ve Arrazi üniversite psikiyatri merkezinde (Ibn Sina Üniversitesi Hastane Merkezi, Rabat) psikolojik bozukluğu olan çocukların bakımı için iki ünitenin inşası.

İlgili bakanlıklarla ortaklaşa bilgi, eğitim, öğretim ve istihdama erişimin iyileştirilmesi

142. Engellilik nedeniyle özel eğitim ihtiyaçları olan çocuklara yönelik hizmetlerin yaygınlaştırılması için önlemler alınmıştır. Örneğin, 16 eğitim bölgesinde, psikolojik veya zihinsel (yüzde 80,8) ve işitsel (yüzde 18,3) engeli bulunan 6,937 çocuğa uzmanlaşmış eğitim veren 428 okul entegrasyon sınıfı oluşturulmuştur. Buna paralel olarak, 2005 yılında engellilik alanında uzmanlaşmış bir grup personel eğitilmiştir (113 öğretmen, 13 müfettiş ve 10 koordinatör). Bu sistemin uzun vadeli geleceğini sağlamak için, 2006 yılında Milli Eğitim Bakanlığı, Muhammed V Dayanışma Vakfı, Sağlık Bakanlığı ve Dayanışma, Kadın, Aile ve Sosyal Kalkınma Bakanlığı arasında dört taraflı bir anlaşma imzalanmıştır.

143. Dernekler ile ortaklık bağlamında, ülkenin 16 bölgesinde ağır engelli çocukların eğitimine yönelik desteğin 2000 yılından 2009/10 eğitim yılına önemli ölçüde, 140 çocuk için toplam 951.840 dirhemden 1.780 (636 kız ve 1.144 erkek) çocuk için 14 milyon dirheme, arttığı belirtilmelidir.

144. Ayrıca, 2003 yılı itibarıyla toplum temelli rehabilitasyon programı da genişletilmiştir. Şu anda yedi siteyi kapsamaktadır ve program yönetim birlikleri için kapasite geliştirme ile ilgilenmektedir. 2009'da kapasite geliştirme için toplam 1,2 milyon dirhem sağlanmıştır.

145. Engelli kişilere açık öncelikli pozisyonlar ve kamuda doldurulacak yüzde 7'lik pozisyonun listesini belirleyen 10 Temmuz 2000 tarihli 3-130-00 sayılı Başbakanlık Kararnamesi'nin uygulanmasını izleme bağlamında, Dayanışma, Kadın, Aile ve Sosyal Kalkınma Bakanlığı, iş arayan engelli kişiler için rehberlik ve bilgi sunmaktadır; engellilerin kamuda işe alımlarını ve istihdamlarını izlemeyi mümkün kılan bir veri tabanı da oluşturulmuştur. Ayrıca, 17 Eylül 2008 tarihinde özel ihtiyaçları olan kişiler için istihdam planı uygulamak, müşteri ilişkileri yönetimi ve bilgisayar hizmetleri sektörleri için bir sosyal sorumluluk etiketi oluşturmak amacıyla Fas Denizaşırı Çağrı ve Bilgisayar Hizmetleri Merkezi (*Centre d'appels et des services informatiques offshore au Maroc*) ile Dayanışma, Kadın, Aile ve Sosyal Kalkınma Bakanlığı arasında bir ortaklık anlaşması imzalanmıştır.

Fiziksel erişimi, iletişim ve ulaşım erişimi geliştirme

146. Erişilebilirlik Yasası'nın uygulanmasına ilişkin bir taslak kararname 9 Haziran 2011 tarihinde Hükümet Bakanlar Kurulu tarafından onaylanmıştır. Bu bağlamda ve genel olarak, açık alanlara, kamu binalarına, binalara, ulaşım ve iletişim araçlarına erişimi iyileştirmek amacıyla 2008 yılında Ulusal Mimarlık Okulu ile ortaklaşa mimarlara yönelik erişilebilirlik eğitimi düzenlenmiştir.

Sosyokültürel, sportif, turistik ve eğlence faaliyetlerine katılım

147. 2003 yılından bu yana, Dayanışma, Kadın, Aile ve Sosyal Gelişim Bakanlığı özel ihtiyaçları olan çocuklar için her yıl ulusal engellilik günü kutlamalarının bir parçası olarak sportif, sanatsal ve eğlence faaliyetleri kapsayan ulusal festivalin yanı sıra fuar standları ve forumlar düzenlemektedir. 2009 yılında engelli kişiler için sporun teşviki için Fas Kraliyet Engelliler Spor Federasyonu ve Özel Olimpiyatlar ile toplam 1 milyon dirhemlik iki ortaklık anlaşması imzalanmıştır.

Engelliler için yapılar

148. Bu alanda bir dizi önlem alınmıştır (engelliler için kabul tesisleri ile ilgili alınan önlemler hakkında ek 10'a bakınız). Sivil toplum dernekleriyle olan ortaklığı bağlamında, Dayanışma, Kadın, Aile ve Sosyal Kalkınma Bakanlığı her yıl engelli kişiler için kabul tesislerinin kurmak ve işletmek için mali kapasitelerini geliştirmek amacıyla derneklere sübvansiyonlar vermektedir. Bu sübvansiyonlar 2000 yılında 286.000 dirhemden 2009'da 20.726.900 dirheme yükselmiştir. Entraide Nationale, özel ihtiyaçları olan bireyler için sosyal programlardan sorumlu derneklere finansal ve teknik destek sağlanmasına dahildir.

Engellilik hakkında veri ve bilgi üretmek

149. İlk ulusal engellilik araştırmasının yapılmasından beş yıl sonra Dayanışma, Kadın, Aile ve Sosyal Kalkınma Bakanlığı ikinci bir araştırma gerçekleştirecektir. Bu, Fas'ın çeşitli kasaba ve şehirlerinde engellilikle ilgili durumun nasıl geliştiğini izlemeyi ve bu alanda uygulanan politikayı değerlendirmeyi mümkün kılacaktır.

150. Buna ek olarak, 2009 yılında Dayanışma, Kadın, Aile ve Sosyal Kalkınma Bakanlığı engellilikle ilgili birkaç spesifik çalışma başlatmıştır:

- Görme engellilerin eğitimi üzerine bir çalışma;
- Erişilebilirlik ihtiyaçları için kılavuzlar;
- Fas'ta otizm bakımı için ulusal strateji.

VII. Eğitim, mesleki eğitim, boş zaman ve kültürel faaliyetler

A. Eğitim, öğretim ve mesleki rehberlik (madde 28)

151. Fas'ın gelişimi büyük ölçüde eğitim ve öğretim konularına bağlı olacaktır. Bu nedenle, ulusal bir öncelik olarak ilan edilmişlerdir ve 2000 yılında, Eğitim ve Öğretim Özel Komisyonu, ulusal eğitim sisteminin reformu için Ulusal Eğitim ve Öğretim Şartı'nı hazırlamıştır. Ancak, Şart'ın tavsiyelerinin uygulandığı on yılın sonunda ve bu çabalara rağmen iyi bir performans sergilenememiştir. 2007 yılında bu durumla yüzleşen Milli Eğitim Bakanlığı, 2008-2012 döneminde reformu hızlandırmak için tasarlanmış bir Acil Durum Programı hazırlamıştır.

152. Yükseköğretim Kurulu tarafından 2008 yılında yayınlanan bir raporda belirlenen önceliklere dayanarak, Acil Durum Programı dört temel hedefi karşılamayı amaçlayan bir eylem programı önermektedir: (a) 15 yaşına kadar zorunlu eğitimin bir gerçeklik olduğunu sağlamak; (b) Liseler ve üniversitelerde girişimi ve mükemmelliği teşvik etmek; (c) Sistemdeki *cross-cutting* zorluk alanlarının üstesinden gelmek; (d) Programı başarılı kılmak için gerekli kaynakları edinmek.

1. Eğitim

1.1 Okul öncesi eğitim

153. Ulusal Eğitim ve Öğretim Şartı, 4 ila 6 yaş arasındaki çocuklar için okul öncesi eğitimin umumi uygulamasını 2004 yılında gerçekleştirilecek reformun temel bir hedefi haline getirmiştir. Eğitim Bakanlığı tarafından sağlanan kaynaklara rağmen bu durum mümkün görünmemektedir. Milli Eğitim Bakanlığı tesis ve eğitim çerçevesini kendisi, ekipman Sosyal Kalkınma Ajansı ve ekipman Sosyal Kalkınma Ajansı tarafından sağlandığı, öğretim ve işletme maliyetlerinin yerel yönetimler, STK'lar ve topluluklar tarafından karşılandığı 1.500 okul öncesi sınıf kurmuştur.

154. Milli Eğitim Bakanlığı Acil Programının amacı, okulöncesi eğitimin 2015 yılına kadar aşağıdaki önlemlerle umumi olarak uygulanmasını sağlamaktır: (a) Devlet ilköğretim okullarında 3.600 okul öncesi sınıfın açılması; (b) 2012 yılına kadar bir milyon çocuğun okullara kaydettirilmesi; (c) Öğretmenlere 390 gün eğitim verilmesi; (d) 3.600'den fazla öğretmene başlangıç eğitimi verilmesi; (e) 2009-2012 dönemi boyunca 250'den fazla ek müfettiş görevlendirilmesi; (f) Dokuz yeni kaynak merkezi oluşturmak.

155. Okul öncesi eğitimin eksikliği, altyapı ve temel ekipman sıkıntısı ile bağlantılıdır. 2011 yılında Fas'ın 740.196 çocuğa hizmet veren sadece 41.049 okul öncesi sınıfı vardı ve bu, 4-5 yaş arası çocukların sadece yüzde 64,9'unun okul öncesi eğitimde olduğu anlamına gelmektedir.

156. Eğitim Bakanlığı'nın evrensel okul öncesi eğitimi uygulama çabalarına paralel olarak, 4 yaş altı bebeklerin ve çocukların (anaokullarında ve kreşlerde) eğitiminin derneklerin ve özel sektörün eylem programlarında bir öncelik olduğu belirtilmelidir. Fas Çocukları Koruma Birliği, İçişleri Bakanlığı, Dayanışma, Kadın, Aile ve Sosyal Gelişim Bakanlığı ve Mesleki Eğitim Dairesi Başkanlığı ile ortaklık bağlamında Krallık'ın tüm bölgelerindeki anaokullarının ve gündüz bakım merkezlerinin umumi provizyonunu genişletmek üzere tasarlanan "Bir Topluluk, Bir Günlük Bakım Merkezi" adlı bir program başlatmıştır. Projenin amacı, okul öncesi eğitim için kapsamlı bir vizyonun bir parçası olarak çok genç bireylere yönelik eğitimi teşvik etmektir.

157. Gösterilen çabalara rağmen, ağırlıklı olarak özel olan bu tür eğitim, hem nitelik hem de nicelik bakımından ülke genelinde hala kısıtlıdır ve eşit olmayan bir şekilde dağılmıştır.

1.2 Zorunlu eğitim

158. Zorunlu eğitim iki döngüye ayrılır: ilköğretim (altı yıl) ve alt ortaöğretim (üç yıl). Onyılın başından beri, özellikle kırsal alanlarda, hem birincil hem de alt ikincil döngülerin altyapısını geliştirmek için yoğun çaba sarf edilmiştir ve bu, okula devam oranlarında önemli ilerlemenin sağlanmasına imkan tanımıştır.

İlkokullarda

159. 2011 yılında okul ağı 74,657'si kırsal alanda olmak üzere 124,023 derslik kapasitesi sunan 7,208 okul ve 13,304'ten fazla uydur okuldan oluşmaktadır. İlkokuldaki öğrenci sayısı 2003 yılında 4.070.190 iken 2011 yılında 4.001.313 (kentsel alanlarda 2.083.269 ve kırsal alanlarda 1.918.044) olmuştur (bkz. Ek 11, milli eğitim bölümü).

Ortaokullar

160. 2011 yılında ortaokul ağı 1.618 okuldan oluşmaktadır. Derslik kapasitesi artmıştır. Alt orta öğretim öğrencilerinin sayısı reformun on yılı boyunca 2002/03 yıllarında 1.119.580'den (kentsel alanlarda 911.509 ve kırsal alanlarda 208.071) 2010/11 döneminde 1.456.849'a (kentsel alanlarda 1.087.893 ve kırsal alanlarda 368.956) yükselmiştir. Başka

bir deyişle, ortaöğretimde önemli bir genişleme olmuştur ve bu genişleme kırsal alanlarda daha hızlı olmuştur.

161. 2000 yılından bu yana kaydedilen ilerlemeye rağmen, Ulusal Eğitim ve Öğretim Şartı ile belirlenen evrensel uygulama hedefi karşılanmamıştır. İlköğretimde az çok umumi kapsam sağlanmış olmasına rağmen, ortaöğretimdeki artan kapsam tatmin edici olmaktan uzaktır. Kırsal topluluklardaki kapsama oranı 2003'te yüzde 28,7'den 2011'de yüzde 56'ya yükselmiştir. Acil Program kapasiteyi artırmak için gerekli ilk ve orta dereceli okulların inşasını hedeflemiştir. Kırsal alanlarda eğitimin mevcudiyetini artırmak için, uydu okulu modeli yavaş yavaş bırakılacak ve yerini toplum okulları alacaktır. Bu yeni modelin ilkesi, yatılı ve okul ulaşım olanaklarıyla donatılmış okullarda belirli bir topluluktan öğrencileri bir araya getirmeye dayanmaktadır.

162. Okul öncesi eğitimin gelişimi ve zorunlu eğitimin (ilköğretim ve ortaöğretim okullarında) genişletilmesi, Acil Programın ilk bölümünde “15 yaşına kadar zorunlu eğitimin sağlanması bir gerçekliktir” başlığı altında yer almaktadır. Acil Durum Programının bu bölümünde aşağıdaki programlar benimsenmiştir:

- Okulları belirli bir standard düzeye getirme desteği
- Zorunlu eğitime erişimde fırsat eşitliğinin teşviki
- Sınıfta kalma ve okulu bırakma ile mücadele.

(Ayrıntılar için bkz. Ek 11, milli eğitim bölümü).

Mesleki orta öğretim

163. Mesleki ortaöğretime kayıt oranları, 2011 yılına kadar ilköğretimin ilk yılında kayıtlı olan öğrencilerin yüzde 60'ının orta öğretimini tamamlaması ve yüzde 40'ının *baccalauréats*ını almasını şart koşan Şart'ı uygulama çabalarının bir sonucu olarak artmıştır. Buna ek olarak, Devlet *lycéesi* sayısı 2000'de 543'ten 2007'de 717'ye ve 2009'da 784'e yükselmiştir, bu da 2000'den bu yana yüzde 44,4'lük bir artıştır. Mesleki ortaöğretimdeki yeni sınıfların sayısı önemli ölçüde, 2000'de 43'ten 2009'da, 174'ü kırsal kesimde olmak üzere, 228'e artmıştır. Bununla birlikte, mesleki ortaöğretimin mevcudiyeti kentsel alanlarda yoğunlaşmaya devam etmektedir ve 2009 yılında, *lycéelerin* sadece yüzde 22.2'si kırsal alanlarda bulunmaktadır.

164. Kamu ve özel sektörde mesleki ortaöğretimde öğrenci sayısı 2006/07 yılında 681.369'dan (60.125'i kırsal alanlarda) 2009'da 777.197'ye (80.733'ü kırsal alanlarda) yükselmiş ve bu artış 15-17 yaş grubu için kayıt oranını spesifik olarak yüzde 37'den yüzde 47'ye artırmıştır (bkz. ek 11, milli eğitim bölümü).

165. 2000 yılından bu yana elde edilen artışlar, belirlenen hedeflere ulaşmak için hala yeterli değildir. Fas Hükümeti bu nedenle mesleki orta öğretim ile ilgili çabalarını ikiye katlamaya karar vermiştir. Acil Durum Programı aşağıdaki hedefleri belirlemiştir: (a) 2020/21 yılında yüzde 60 oranında bir *lycée* tamamlama oranı elde etmek için gerekli inşaat işlerini yürütmek; ve (b) Lise altyapısının ve ekipmanının, yatılı okul olanaklarıyla birlikte belirli bir standarta getirilmesini sağlamak.

166. Ayrıca, mesleki ortaöğretim okullarında yeni öğretim düzenlemelerinin uygulamaya konulması, derslere oranla beş puandan fazla artışla 2007/08 yıllarında yüzde 55,1'den 2010/11'de yüzde 60,6'ya yükselen bilimsel ve teknik konuların gelişimi üzerinde diğer olumlu bir etki göstermiştir.

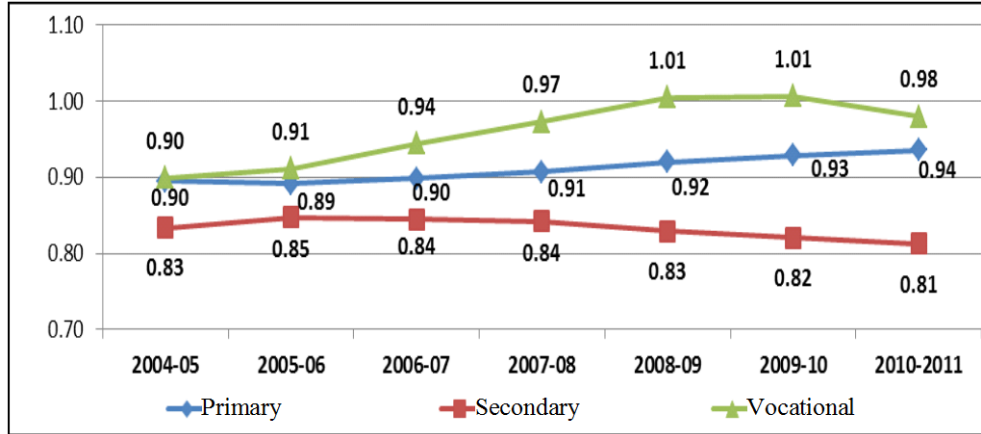
167. Yükseköğretimin en üst kademesine (hazırlık sınıfları) hazırlanan sınıflardaki öğrencilerin sayısı yıllık ortalama yüzde 12,3 oranında artmıştır. İleri mesleki eğitim sertifikaları için okuyan öğrenci sayısı, aynı dönemde yıllık ortalama yüzde 10,5 oranında artmıştır.

168. Acil Durum Programı mükemmelliği teşvik etmek amacıyla, sekiz mükemmellik *lycéesi* oluşturarak ve 2007'de hazırlık sınıflarındaki öğrenci sayısını 5.250'den yaklaşık 7.550'ye çıkararak model *lycéelerin* (her bölgede bir tane) başlatılmasını desteklemeyi amaçlamaktadır.

Okul eğitiminde eşitlik

169. Erkek ve kız çocukları arasındaki cinsiyet eşitliği mesleki ortaöğretimde tamamen ve ilköğretimde tamama yakın sağlanmıştır. Bununla birlikte, kırsal alanlarda ortaöğretim düzeyinde okul hizmet düzeyi, bu hizmetin kalitesi ve kızların aile evinin dışında kalmasını engelleyen kültürel engeller de dahil olmak üzere engeller nedeniyle azalmaktadır.

Grafik 36
Eğitimde toplumsal cinsiyet eşitliğindeki gelişmeler

Kaynak: DSSP/ Eğitim Bakanlığı.

1.3 Özel Okullar

170. 2009 yılında özel okullara kaydolun öğrenci sayısı 358.682'si ilkökölde (7.322'si kırsal kesimde), 67.001 ortaokulda (kırsal kesimde 795) ve 45.994'ü mesleki eğitimde (126'sı kırsal kesimde) olmak üzere 471.677'dir.

171. Özel sektörde verilen eğitim oranı 2000 ve 2009 yılları arasında yüzde 4,2'den yüzde 8,2'ye yükselmiştir. Ayrıca, özel sektör Kazablanka ve Rabat arasındaki eksen etrafında güçlü bir şekilde yoğunlaşmaktadır ve bu da yüzde 70'ine tekabül etmektedir. Buna göre, Aralık 2007'de özel eğitimin denetimi ve teşviki için yeni bir çerçeve sağlamak amacıyla yeni düzenlemeler kabul edilmiştir. Bu düzenlemeler "sözleşmeli özel okullar" olarak bilinen özel bir rejim öngörmektedir.

1.4 Okuryazarlık ve yaygın eğitim

Okur yazarlık

172. Fas'ta okuryazarlık oranları açıkça ilerlemekte ve olumlu sonuçlar vermektedir. Okuryazarlıkla mücadele için *massirat annour* ("March of Light") ulusal kampanyası 2003 yılında başlatılmıştır. 2004 yılında, okuma yazma bilmeme oranını 2010'da kadar yüzde 20'nin altına düşürmek ve 2015'e kadar ortadan kaldırmak ve 2010'da okula kayıtlı olmayan veya okula gitmeyen tüm çocuklara eğitimi güvence altına almak için bir strateji tasarlanmıştır. Sonuç olarak, okuryazarlık programlarından yararlananların sayısı 2002/03 dönemi için 286.425'ten 2008/09 döneminde 629.748'e, yüzde 120 ile keskin bir artış göstermiştir. STK'lar burada önemli bir rol oynamaktadır: 2008/09 döneminde 248.000 kişiye okuma yazma öğretmek için STKlar ile 560 ortaklık anlaşması yapılmıştır.

173. Okuryazarlık programları, kentsel ve kırsal alanlar arasında göreceli olarak eşit olarak dağılmış ve stabildir: kentsel alanlarda 356.103 katılımcı (yüzde 50.7) ve kırsal alanlarda 321.928 katılımcı (yüzde 49.4). 2007/08 dönemi için katılımcılar yüzde 83,4 ile ağırlıklı olarak kadın olup, 243,932'si kırsal alanlarda olmak üzere 573,932 katılımcı bulunmaktadır. 2008/09 döneminde okuma yazma kurslarına katılan toplam sayının yüzde 84'ünü oluşturan 551.306 kadın bulunmakta idi.

174. Ayrıca, Dini Vakıflar ve İslami İşler Bakanlığı, camilerde 2001 yılında başlatılan okuryazarlık faaliyetleri programı aracılığıyla okuma yazma bilmeme ile mücadeleye aktif olarak katkıda bulunmaktadır. Bu program 2000/01 ve 2009/10 yılları arasında, 720.884'ü,

veya yüzde 79'u, kadın olmak üzere 912.143 kişiye destek olmuştur. Kırsal faydalanıcılar yüzde 35,6'lık bir paya sahipti.

175. Okuryazarlık programları, aşağıdakileri içeren uluslararası işbirliğini desteklemiştir: Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO) ile işbirliği içeren *Yaşam ve Lamba* projeleri ve Dünya Bankası kredisi ile finanse edilen *Alpha Maroc* projesi. Okuryazarlığa ilişkin eylem, İslam Kalkınma Bankası, Avrupa Birliği ve İspanya ve İtalya gibi diğer bazı ülkelerle işbirliği programlarından da yararlanmaktadır.

Yaygın eğitim

176. Yaygın eğitim programları başladığından bu yana, yüzde 53'ü kız olan 482.691 katılımcı "ikinci şans okulları" sağlayan programlara katılmıştır. Sonuç olarak, 70.058 katılımcı örgün eğitime, 12.947'si mesleki eğitim kurslarına kazandırılmıştır. Ayrıca, 2005 / 06'da başlatılan okul terkinin önlenmesi programı kapsamında 600.000'den fazla öğrencinin okuldaki destekten yararlanması da önemlidir. Program, risk altındaki öğrencileri bireysel olarak izlemekten sorumlu denetim birimleri şeklinde, okullarda neredeyse yüzde 100 kapsama düzeyine sahip bir eğitim denetimi unsuru içermektedir.

177. 2011 yılında, "ikinci şanslı okullar" programı kapsamında, okullara kayıtlı olmayan veya okula devam etmeyen 46.119 çocukla ilgilenmek üzere STK'larla 293 ortaklık anlaşması imzalanmıştır.

178. Acil Durum Programı projesi kapsamında okullarda tekrarlama ve okulu bırakma ile mücadele için aşağıdaki iki alt program yayınlanmıştır: (a) çocukları takip etmek için okullara entegre edilen alt programlar. Bunlar 2010/11 öğretim yılında dört bölgesel eğitim ve öğretim akademisinde (Doğu, Taza-Hoceima, Tangiers-Tétouan ve Souss-Massa-Draa) eğitim alanında çalışan STK'larla ortaklaşa yürürlüğe girmiştir. Yirmi dört anlaşma imzalanmış ve 2.727 öğrenci program kapsamındaki etkinliklerden yararlanmıştır; (b) "Acil entegrasyon" alt programı. Çalışmaları, "Sosyal Seferberlik için Karavan" inisiyatifi kapsamında gerçekleştirilen veya okula kayıtlı olmayan çocukların öğrenciler tarafından belirlendiği "Çocuklar için Çocuklar" inisiyatifinden kaynaklanan seferberlik ve desteğe dayalı faaliyetler sonucunda, katılımcı olmayanların okula döndürülmeleri ve doğrudan oraya entegre edilmelerini içermektedir. Bu alt program kapsamında, 2010/11 döneminde 20.525 yararlanıcı okullara entegre edilmiştir.

Geleneksel eğitim

179. 2002 yılında geleneksel eğitimin statüsünde yaygın eğitimden örgün eğitime geçiş, bu tür bir eğitim alan ve sıklıkla erişebilecekleri tek mesleğe, din görevlisi olmaya, razı olmak zorunda olan yarım milyon öğrenciye fırsat eşitliği hakkını tanımıştır. 2002'de bir Kraliyet Kararnamesi, geleneksel eğitime ilişkin, bu son derece eski öğretim biçiminin belirli özelliklerini korurken, dini işler ve Arapça yanında yabancı diller ve müspet, beşeri ve sosyal bilimler gibi yeni konuları, özellikle ilköğretim düzeyinden başlatarak, reform ve modernize etmek için tasarlanmış olan 13-01 sayılı Kanun'u onaylamıştır.

180. Geleneksel eğitimin diğer eğitim standartlarıyla uyumlu hale getirilmesi, öğrencilerin bir dizi yeni avantajdan yararlanmalarını sağlamıştır: (a) Geleneksel eğitimdeki bakalorya, Al-Karouine Üniversitesi'ne ve diğer Fas üniversitelerine erişimi sağlayabilir; (b) Geleneksel eğitimdeki alimiya (birinci derece), sadece Fas üniversitelerinde değil yurtdışında da lisansüstü eğitime erişim sağlar; (c) Alimiya sahiplerinin, hukukta birinci derece sahiplerinin girebileceği rekabetçi sınavlara koşulsuz erişimleri vardır.

1.5 Yüksek öğretim

181. Yüksek öğrenimi desteklemek ve erişimi kolaylaştırmak için Devlet, üniversitede konaklama ve kantinler için özel bir burs ve sübvansiyon programı uygulamaya koymuştur.

Devlet, tüm niyet ve amaçlar için, özel sektörün katkısı ihmal edilebilir olduğundan, bu düzeyde eğitimin tek fon sağlayıcısıdır. Açık erişim kursları ile ilgili eğitim reformu da sistemin iç verimliliğini artırmıştır.

182. 2008/09 yılında, 2006/07 yılındaki 102.568 ve 1998/99 yıllarındaki 127.878'e kıyasla, Fas'ta veya yurtdışında 123.000'den fazla bursiyer desteklenmiştir. Burs tahsisi, öğrencinin ailesinin maddi kaynaklarını ve sosyal koşullarını dikkate almaktadır.

183. Üniversite kampüslerinde ve yurtlarda yaşayan öğrenci sayısı 1999/2000'de 33.967 iken 2008/09'da 35.000 (19.000 kadın) ile stabil kalmıştır.

184. 2007/08'de, Fas üniversitelerine kaydolun yeni öğrenci sayısı 1991/92 ve 1999/2000 arasındaki yüzde 2.8'e kıyasla yıllık yüzde 6.5 büyüme ile, 1999/2000 yılındaki 52.255 öğrenciye kıyasla 82.927'dir (39.584'ü kadın). Toplam öğrenci sayısı yılda yüzde 1.7 artışla 1999/2000'de 251.287'den 2007/08'de 290.776'ya (bunların 138.607'si kadın) çıkmıştır. 1998/99 ve 2006/07 yılları arasında derece alan toplam öğrenci sayısı, yıllık ortalama yüzde 3,9 oranında artarak 26.303'ten 34.351'e (16.721'i kadın) yükselmiştir.

185. Bu ilerlemeye rağmen, yüksek öğrenim aşağıdakiler de dahil olmak üzere birçok sorunla karşı karşıyadır: (a) İşgücü piyasasında daha fazla yararlanılan nitelikler sağlayan mesleki ve teknik eğitim düzenlemelerinin umulandan daha az başarılı olmuş ve stajyer sayısı düşük kalmıştır; (b) Yükseköğretimdeki sınıf tekrarı yapan veya okulu terk eden öğrenci sayısı yüksek olmaya devam etmekte olup, tüm derslerde yıllık ortalama tekrarlama oranı yüzde 17 ve açık erişim kurslarında yüzde 30'a kadar çıkmaktadır.

186. Yükseköğretim reformunu yeniden canlandırmak isteyen Acil Durum Programı, yaklaşık 124.000 yeni üniversite kontenjanı oluşturulmasını ve üniversite teknik derecelerine, ileri teknik sertifikalara ve mesleki konularda birinci derecelere götüren derslerin kapasitesinin iki katına çıkarılmasını sağlamaktadır. Ayrıca, yükseköğretimdeki öğrencilerin üçte birinin teknik, bilimsel ve mesleki konulara kaydolmasını ve üniversite yurtlarında yaklaşık 10.000 kontenjanın oluşturulmasını sağlamaktadır.

2. Eğitimin amaçları: insan hakları eğitimi

187. Ulusal eğitim sistemi içinde insan hakları eğitiminin yaygınlaştırılması için büyük çaba sarf edilmiştir. Bu çabalar temel olarak aşağıdakiler etrafında yapılandırılmıştır: (a) 1999'da Çocuk Parlamentosu'nun kurulması; (b) 2000 yılında müfredatı gözden geçirmek için bir komisyon kurulması; (c) 2000/01 tarihinden itibaren okullarda öğrencilerin insan hakları kulüplerinin oluşturulması; (d) Kasım 2004'te Milli Eğitim Bakanlığı bünyesinde bir İnsan Hakları ve Vatandaşlık Merkezi Komisyonu'nun kurulması; ve (e) Mart 2005'te bir değer gözlemevinin oluşturulması.

188. Milli Eğitim Bakanlığı ayrıca STK'lar ve iki ulusal kurumla ortaklık anlaşmaları da imzalamıştır: eğitim sisteminde bir insan hakları kültürü oluşturmak amacıyla CNDH ile ve kültürel hakların ve Amazigh dilinin öğrenimi için Kraliyet Amazigh Kültürü Enstitüsü ile.

3. Mesleki Eğitim

189. Mesleki eğitim sektörü önemli ölçüde büyümüştür. 2009/10 döneminde, 2007/08 yılındaki 1.992'ye kıyasla, eğitim kurumlarının sayısı 2.066'ya (488'i kamuda ve 1.578'i özel sektörde) ulaşmıştır. Mesleki eğitim kurumları 2009/10 yılında 122.277 kız çocuğu olmak üzere yaklaşık 301.928 kursiyeri kabul etmiştir. Özel sektör aynı yıl 80.608 kursiyerin eğitimine katkıda bulunmuştur (bkz. Ek 11, mesleki eğitim bölümü).

190. Mesleki eğitim sisteminin performansını değerlendirmek için, Mesleki Eğitim Dairesi, yeterlilikten dokuz ay sonra ekonomik olarak aktif hale gelen mezun sayısını belirlemek için yıllık araştırmalar yapmaktadır. 2005 yılında yapılan son araştırma yüzde 66'lık bir istihdam oranına işaret etmektedir. Bölüm aynı zamanda mezunların yeterliliklerinden üç

yıl sonra kariyer gelişimi ile ilgili araştırmalar yürütmektedir. Bu türden son araştırma, 2002 sınıfının yeterlilikten üç yıl sonra, yeterlilikten dokuz ay sonraki yüzde 63'e kıyasla yüzde 71'inin istihdam edildiğini göstermiştir.

3.1 Mesleki Eğitim ve İstihdam Geliştirme Ajansı'nın (OFPPT) katkısı

191. OFPPT'nin stratejisi, gelişmekte olan sektörlerle ve yapısal projelere verilen desteğe dayanmaktadır ve 2008-2012 beş yıllık programını uygulamaya devam etmektedir.

192. Temmuz 2008'de hazırlanan mesleki eğitim için Acil Durum Planı'nın hedefi, iş piyasasına, özellikle Fas'ın ekonomik kalkınması için kaldıraç olarak görülen sektörlerde ihtiyaç duyduğu becerileri sağlamaktır. Bu temelde, tarım ve el sanatları sektörlerinde çıraklık eğitiminin geliştirilmesi için anlaşmalar imzalanmıştır. Altı büyüme sektörünü hedefleyen bir destek planı vardır: otomotiv, havacılık ve elektronik sektörleri, offshoring, tekstil ve deri ve tarımsal gıda ürünleri sektörleri (bkz. Ek 11, mesleki eğitim bölümü).

193. OFPPT tarafından 2008/09 için elde edilen sonuçlar, Hükümetin 2008-2012 beş yıllık programına ilişkin beklentilerini aşmıştır: OFPPT, hedeflenen 650.000 karşılaştırıldığında 750.000 nitelikli stajyeri işgücü piyasasına kazandırmayı başarmıştır.

3.2 Özel sektörün mesleki eğitime katkısı

194. Özel sektör, mesleki eğitimin geliştirilmesine önemli katkıda bulunmaktadır. 2008-2012 döneminde, mesleki eğitim sisteminde kalifiye olması beklenen 750.000 öğrenciden 220.000'i özel sektörden gelmiştir. Sektörün gelişimini teşvik etmek için Bakanlık, akredite özel kuruluşlar tarafından sağlanan öncelikli konuların ücreti için uzman teknik ve mesleki derece düzeyinde öğrenci başına yıllık 4.000 dirheme kadar devlet desteği sunmakta ve eğitim giderlerinin üçte birini karşılamaktadır. Amaç, 2012 yılına kadar yılda 8.000 öğrencinin eğitimine katkıda bulunmaktır. 2008-2012 yılları arasında yeterlilik kazanması beklenen toplam öğrenci sayısı 18.000'dir. Bunların 16.000'i uzman teknisyenlik ve 2.000'i mesleki diploma alacaktır. 2008-2012 dönemi için, eylem planını uygulamanın toplam maliyeti 140 milyon dirhemdir.

3.3 Çıraklık eğitimi programları

195. Çıraklık eğitimi, genel olarak gençlere ve özellikle okula devam etmeyenlere, erken yaşlardan itibaren çalışma hayatında bir dayanak kazanmalarına yardımcı olacak mesleki yeterlilikleri kazanmalarını amaçlamaktadır. Aynı zamanda, kırsal alanlarda kapsamlı bir mesleki eğitim programı yürürlüğe koymayı mümkün kılmakta ve kırsal toplulukların mesleki becerilerini geliştirmektedir. Tüm sektörlerde çırak sayısında 2008/09'da 30.592'den 2010/11'de 33.620'ye belirgin bir artış olmuştur.

B. Boş zaman, eğlence ve kültürel faaliyetler (madde 31)

196. Gençlik ve Spor Bakanlığı eğitim, spor, kültür ve eğlence faaliyetleriyle çocuklara öncelik vermektedir.

197. Bu faaliyetler Fas'ın her bir bölgesinde bulunan 33 merkezde gerçekleştirilmektedir. Bu merkezlerde konaklama ve yemek hizmeti sunulmakta; kültürel, sanatsal, bilimsel, spor ve tatil etkinlikleri düzenlenmektedir. Ayrıca yılda 6 milyon gence hizmet veren bir gençlik merkezleri ağı vardır. Merkezler, gençlerin buluşup fikir alışverişinde bulunabileceği ve hem devlet hem de dernekler tarafından geniş bir faaliyet yelpazesinin sunulduğu yerlerdir. Merkezlerde kamu daireleri ve özel işletmecilerle ortak çalışmalar da düzenlenmektedir. Gençlik ve Spor Bakanlığı da gençlerle çalışan 1400 STK'yı desteklemekte ve sübvansede etmektedir.

198. 2003 yılından bu yana, Gençlik ve Spor Bakanlığı, boş zaman ve kültürel etkinlikler sunan ulusal bir tatil kampları programı yürütmektedir. Gençlik ve Spor Bakanlığı tarafından katılımcılar için sportif ve kültürel faaliyetler ve ilgi alanlarını geliştirme faaliyetleri düzenlenmektedir (bkz. Ek 11, boş zaman ve kültürel faaliyetler bölümü).

VIII. Özel koruma tedbirleri (madde 22, 30, 32 (a), 36, 37 (b), (c) ve (d), 38, 39 ve 40)

199. Özellikle 2003 yılından bu yana koruma hakkının güvence altına alınması konusunda önemli bir gelişme kaydedilmiştir. Bu bağlamda, ulusal mevzuat Fas'ın uluslararası taahhütleri ile uyumlu hale getirilmiştir (bu raporun I. bölümüne bakınız). Ayrıca, bu raporun önceki bölümlerinde belirtildiği gibi, çocuğa özgü kurumlar ve koruma sağlayan yapılar oluşturulmuştur.

A. Acil durumlardaki çocuklar

1. Silahlı çatışmalardan etkilenen çocuklar

200. 2010 yılının Ocak ayında, Fas Hükümeti Çocuk Hakları Komitesine, çocukların silahlı çatışmalarda yer almasıyla ilgili İsteğe Bağlı Protokol'ün uygulanmasına ilişkin ilk raporunu sunmuştur.

201. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 62. toplantısı münasebetiyle 1 Ekim 2007 tarihinde yapılan ilk bakanlık takip toplantısında, Fas yürürlükteki yasal ve operasyonel düzenlemeleri tamamlayan iki belgeye destek vermiştir. Ayrıca, ikinci toplantıda, 26 Eylül 2008 tarihinde New York'ta gerçekleşen ve Fas'ın katıldığı Paris Taahhütleri ve Paris Prensipleri İzleme Forumu, Krallık Afrika'daki çatışmalara karışan çocukların durumuna özel ilgi göstermesi için Birleşmiş Milletler'e olan itirazını yinelemiştir. Bu vesileyle Fas, Güvenlik Konseyi'nin Temmuz 2008'de kabul edilen çocuklar ve silahlı çatışmalara ilişkin beyanını memnuniyetle karşılamıştır.

202. Fas Krallığı, tüm uluslararası forumlarda, Cezayir'deki Tindouf askeri tip kamplarındaki çocukların temel haklarının ilgili uluslararası sözleşmelere aykırı olarak hiçe sayıldığı trajik durumunu her zaman kınamıştır.

203. Fas Krallığı, Birleşmiş Milletler barışı koruma operasyonlarının personeli tarafından işlenen istismlara karşı "sıfır tolerans" politikasını tam olarak desteklemektedir. Bu bağlamda, çocuk koruma danışmanlarının bu operasyonlarda oynadığı önemli rolü takdir etmektedir.

2. Mülteci çocuklar (madde 22)

204. Fas, diğerlerinin yanında 28 Temmuz 1951 tarihli Mültecilerin Statüsüne İlişkin Konvansiyonu kabul ederek mültecilerin korunmasına ilişkin uluslararası taahhütlere dahil olmuştur. Başvurusu için ayrıntılı kuralları belirleyen bir kararname 6 Eylül 1957 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanmıştır.

205. Fas daha sonra, 7 Temmuz 1973 tarihli 3145 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan 27 Temmuz 1970 tarih ve 1-70-108 sayılı Dahir (Kraliyet Kararnamesi) ile bu Sözleşmeye İlişkin İhtiyari Protokol'e katılmıştır.

206. Girdiği teşebbüslerle Fas, 1951 Sözleşmesi'nin 1. maddesinde belirtildiği gibi mülteci tanımına olan bağlılığını göstermiştir.

207. Fas, Mültecilerin Statüsüne ilişkin Protokolü kabul ederek, Sözleşme müktesebatını tüm mültecileri kapsayacak şekilde genişletmeyi kabul etmiştir. Bu bağlamda, ilgili

organlarla yakın işbirliği gelişmiştir. Fas'ta 1965'ten beri onursal olarak temsil edilen Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (UNHCR), 20 Temmuz 2007'de Fas Hükümeti ile imzalanan genel merkez anlaşmasının ardından tam temsiline yükseltilmiştir.

208. Ulusal bir iltica prosedürünün yokluğunda (hazırlık aşamasında), UNHCR'nin Rabat'taki ofisi sığınma başvurularını kaydeder ve mülteci statüsünü şartnameye göre belirler. Mayıs 2008'de, Fas'taki mülteci nüfusunun, UNHCR şartnamesi altında tanınan 829 kişi olduğu tahmin edilmektedir. Bunlardan 188'i (87'si kız), toplam mülteci nüfusunun yüzde 22'si, çocuktur. 2009'da Fas'ta 200'ü küçük olmak üzere 800 mülteci kayda geçmiştir.

209. Hükümet 2008 yılında sığınma sürecini uluslararası düzeyde analiz etmek ve Fas'ın kendine has özelliklerine uygun bir model tasarlamakla görevli geçici bir komite atamıştır.

210. Ayrıca sivil toplumun, çocukların da dahil olduğu 800'den fazla mülteci, sığınmacı ve Sahraaltı göçmenin faydalandığı hem finansal hem de psikolojik nitelikteki yardımlara da dikkat çekilmelidir. BMMYK tarafından Fas İnsan Hakları Örgütü'ne bu yapıyı kurması için verdiği destek neticesinde 2008 yılında bir yasal yardım ağı kurulmuştur.

B. Göçmen çocuklar

211. İnsan ticaretini önleme stratejilerinin bir parçası olarak, Faslı yetkililer Fas uyruklu göçmen küçükler için yardım ve sosyal entegrasyon programları geliştirmiştir. Stratejinin üç kolu vardır: (a) Göçmenlik için en savunmasız başvuru sahiplerine, yani kadınlara ve çocuklara, müdahale ve sosyal entegrasyon konusunda bir dizi program sunarak müdahale etmeyi içeren önleme; (b) Özellikle sahte belgelerin kullanılmasını engelleyerek, küçük yaşta insan ticaretinin devre dışı bırakılması; ve (c) Refakatsiz Fas göçmenleri için danışmanlık, rehabilitasyon, tıbbi bakım ve konaklama içeren koruma.

212. Fas ve İspanya arasındaki Faslı refakatsiz çocuklar için ikili geri kabul anlaşması uyarınca, refakatsiz bir çocuğun ülkesine gönderilmesine ilişkin prosedürler, aşağıdaki hususlar açısından bir eksiklik bulunmaktadır: çocuğun ifadesinin alınmasına ilişkin detaylı prosedürler; çocuğun yüksek yararını değerlendirme kriterleri; ülkeye geri döndürme kararından önce bilgi toplamanın niteliği ve ayrıntılı prosedürleri; dikkate alınması gereken riskler ve tehlikeler; çocuğun yasal temsili; savcıların rolü vs. Sonuç olarak, sosyal reintegrasyonlarını sağlamak açısından, çocukların ülkelerine geri gönderilmesi süreci her zaman çocuğun yüksek yararını gözetmemekte ve her zaman uygun koruma ve uzun vadeli bakımı garanti etmemektedir. Bunu düzeltmek için Dayanışma, Kadın, Aile ve Sosyal Kalkınma Bakanlığı, refakatsiz göçmen çocukların korunması ve yeniden entegrasyonu için davranış kuralları ve ülkesine geri gönderme prosedürleri için ortak bir rehber hazırlama sürecindedir. Bu prosedür kılavuzu, çocuğun ilk tespit edildiği andan sosyal yeniden entegrasyon noktasına kadar haklarına saygı gösterilmesini sağlamak amacıyla yasa dışı göçmen olan çocukların korunması ve onlara yardım için bir referans çerçeve sunacaktır.

213. Ayrıca, yabancı uyrukluların Fas'a girişi ve ikameti ile yasadışı göç ve göçmenlik hakkında 02-03 sayılı Kanunun uygulanması ile bağlantılı olarak, kuraldışı durumlarda çocukların haklarının daha iyi korunması için çocuğun yüksek yararı göz önünde bulundurulmaktadır. Uygulamada, savcılık, çocuğun yüksek yararına olacak şekilde, küçükleri yasadışı göç için kovuşturmadan kaçınmaktadır.

214. Fas, Avrupa Birliği ülkelerinin göç politikalarının sertleşmesinin bir sonucu olarak göç kaynaklı daha fazla baskıya maruz kalmaktadır. Hamile veya çocuklu kadınlar ve hatta refakatsiz çocuklar da dahil olmak üzere yeni göçmen türleri ortaya çıkmaya başlamıştır. Yabancı uyrukluların Fas'a girişi ve ikameti ile yasadışı göç ve göçmenliğe ilişkin 02-03 sayılı Kanun, yabancı bir çocuğun ülkeden çıkarılmasını (madde 26, paragraf 8) yasaklamaktadır. Kuraldışı bir durumda, özellikle hamile veya çocuklu kadınlar söz konusu

olduğunda, yabancı göçmenlerin gönüllü olarak geri dönmelerine yardımcı olacak programlar vardır.

C. Kanunla ihtilafa düşen çocuklar

1. Çocuk adalet sisteminin yönetimi (madde 40)

215. 2003 yılı Ekim ayında Ceza Muhakemesi Kanunu'nun yürürlüğe girmesi, küçükler için ceza yargılaması açısından gerçek bir iyileşme göstermiştir (bu konuda Ceza Muhakemesi Kanunu'nun yürürlüğe girmesine ilişkin 19-23. paragraflarda belirtilen yorumlara bakınız, sayfa 7 ve 8).

2. Reşit olmayanlara uygulanan cezalar ve özgürlüklerinden yoksun olan çocukların tedavisi (madde 37 (b), (c) ve (d))

216. Küçüklere uygulanan cezalar ve gösterilen muamele, Komite'nin tavsiyelerine tamamen uygundur (bu konuda, Ceza Muhakemesi Kanunu'nun 3. bölümünün 6, 7 ve 8. sayfalarında belirtilen yorumlara bakınız). Bununla birlikte, işlenen suçtan bağımsız olarak ve sadece geçici olarak bile olsa, 12 yaşından küçük bir çocuğu hapis hane tesisine yerleştirmenin yasak olduğu belirtilmelidir. 12 ve 18 yaş arasındaki çocuklar cezaevi tesisine ancak bu tedbirin gerekli olduğu veya başka bir düzenlemenin imkansız olduğu durumlarda yerleştirilebilirler (Ceza Muhakemesi Kanunu'nun 473. maddesi).

217. Hiçbir çocuk suçlu, geçerli bir mahkeme yerleştirme emri olmadan cezaevi tesisine kabul edilmez ya da tesiste tutulmaz. Kabul sırasında, derhal bir kayıt yapılmalıdır: çocuk suçlunun kimliği; tutuklanmasının nedeni ve yerleştirme kararını alan yetkili makamın adı; kabul tarihi ve saati; güvenli bir yerde saklanacak kişisel eşyaların listesi; herhangi bir görünür yaralanma ve evvelce görülmüş kötü muamele şikayeti. Bir çocuk cezaevine kabul edilir edilmez, 23.98 sayılı Cezaevi Servisi Kanununun 22 nci maddesi uyarınca ebeveynleri veya yasal vasileri bilgilendirilmelidir. Ayrıca, genç suçluların korunmasına yönelik bir dizi hüküm bulunmaktadır. Örneğin, reşit olmayanlar diğer tutuklulardan ayrı tutulmalı ve ayrı bölümlere veya koşullara yerleştirilmelidir. Küçükler mümkün olduğunca evlerine ve yeniden entegrasyon yerlerine yakın tesislerde tutulmaktadır (23.98 sayılı Kanun'un uygulanmasına ilişkin Kararname'nin 61. maddesi). Reşit olmayanların büyük çoğunluğu reform ve rehabilitasyon merkezleri olarak bilinen yerlere yerleştirilir; 1999 ve 2002 yılları arasında, eğitim tesislerini içeren üç merkez vardır ve iyi gözaltı koşullarını sağlamak için gerekli kaynaklarla donatıldıklarından, nitelikli personel yardımıyla yeniden entegrasyon sürecinde de rol oynamaktadırlar. Dördüncü merkez yapım aşamasındadır.

218. Cezaevi sistemi, hapis hane hizmetinin Hükümet Başkanına rapor edilmesiyle iyileştirilmiştir (Dahir, 29 Nisan 2008); Daha önce Adalet ve Özgürlükler Bakanlığı'nın himayesinde bir müdürlük iken, şimdi hapis hane sektörünü modernize etmek, insan haklarını pekiştirmek ve güvenlik işlevlerini ve genç suçluların de dahil olduğu tutukluların yeniden entegrasyonunu güçlendirmek için tasarlanmış Cezaevi Hizmeti ve Yeniden Entegrasyon Genel Heyeti olarak hizmet vermektedir.

219. Çocuk mahkemesi hakimi, merkezlerde veya cezaevi tesislerinde tutulan küçükler için raporları en az ayda bir kez aramalıdır. Ceza hukuku kapsamındaki küçükler ve 20 yaşın altındaki genç yetişkinler bütün gün boyunca, tesis müdürü tarafından geliştirilen bir program uyarınca, tesis içinde düzenlenebilecek çalışma, mesleki eğitim, eğitim, din eğitimi, beden eğitimi ve organize hobi uygulamaları gibi çeşitli yapıcı faaliyetler ile meşgul edilmelidir. Bu faaliyetlere ayrılan zamanın dışında, açık havada yeterli zaman geçirmelerine izin verilmelidir. Daha sonra, sürekli izlenme koşuluyla bir araya gelebilirler. Cezaevi hizmeti, genç tutukluların tutukluluk sürelerini, bir yandan psikolojik destek

sağlarken, diğer yandan ister eğitim ister mesleki olsun, yeni bir fırsata çevirmek için mevcut tüm araçları kullanmaktadır.

220. Genç suçlular, doğrudan Adalet ve Özgürlükler Bakanlığı'ndan ya da Genel Delegasyonun önerisi ile izinli olabilirler (23.98 sayılı Kanunun 46. maddesi).

221. 2003-2011 döneminde, modern standartları karşılayan yeni cezaevi tesisleri inşa etme süreci hızlandırılmış ve mevcut kuruluşların neredeyse tamamı gerekli güvenlik ve sağlık gereksinimlerini karşılamak üzere yenilenmiştir. Bu nedenle, reşit olmayanlarınki de dahil olduğu gözaltı koşullarının beslenme düzeni, sağlık ve yeniden entegrasyon programları açısından iyileştirilmesine çalışılmaktadır; buna şu şekilde ulaşılmaktadır: 2008'den bu yana Genel Delegasyona ayrılan bütçenin artırılması, personel için ücret, ödenek ve eğitimlerin artırılması; tutukluların sosyal ve mesleki yeniden entegrasyonuna konusunda, başta mahkumlar ve eski mahkumlar için destek merkezleri olmak üzere, çeşitli departmanlarla ortaklığın güçlendirilmesi. Muhammed VI Tutukluların Yeniden Entegrasyonu Vakfı ile işbirliği de dahil olmak üzere, bu konuda bir dizi çaba gösterilmiştir.

3. Fiziksel ve psikolojik iyileşme ve sosyal yeniden bütünleşme (madde 39)

222. Gençlik ve Spor Bakanlığı ile Adalet ve Özgürlükler Bakanlığı himayesinde çocuk koruma merkezlerinde reşit olmayanların kabul, rehabilitasyon ve yeniden entegrasyon koşullarının iyileştirilmesi için çaba gösterilmektedir; bunlar, Ceza Muhakemesi Kanunu'nun 471 ve 481. maddeleri uyarınca, bir mahkeme kararı temelinde, ciddi ve daha hafif cezai suç işleyen çocukları kabul eden sosyal refah ve eğitim kurumlarıdır. Bu kuruluşlar çocuklara şunları sağlar: konaklama; günde üç öğün şeklinde dengeli bir diyet; sağlık hizmeti ve tıbbi kontroller yoluyla hastalıkların önlenmesi; ilaç sağlanması ve gerektiğinde hastaneye nakil; günün saatine ve programların uygunluğuna bağlı olarak ve bir eğitmenin gözetiminde görsel-ışitsel kaynaklar (televizyon, video ve ses sistemleri); aile bağlarının korunması; eğitim ve spor faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi; okul ve müfredat dışı faaliyetler; kuruluşun kütüphanesinden kitaplar ve dergiler; Gençlik ve Spor Bakanlığı tarafından işletilen merkezlerden birinde yaz kamplarında kalınması; ve mesleki eğitimin farklı aşamalarının başarıyla tamamlanmasının ardından mesleki eğitim diplomaları. Bu kuruluşlar ayrıca bir hastanede veya doğum kliniğinde doğum yapana kadar hamile kızlar için gerekli desteği sağlamaktadır. Doğum yapan bir kız, bu düzenlemenin anne veya çocuk için bir tehlike oluşturmaması koşuluyla, bebeğini beraberinde merkezde tutma hakkına sahiptir.

223. Çocuk koruma merkezlerinin yanı sıra, faaliyetlerinin niteliğine ve kullandıkları önlemlere göre etiketlenmiş çocuklar için koruma sağlayan üç tesis kategorisi bulunmaktadır: (a) Gözlem ve yeniden eğitim programları çocukları okula hazırlamaktadır; yatılı bir okulda ilköğretim; yatılı bir okulda tarım veya sanayi alanında mesleki eğitim; ve çeşitli öğretim, spor ve kültürel etkinliklerin düzenlenmesi; (b) Amacı, reşit olmayanların işlerini bularak sosyal olarak yeniden entegrasyonunu ve rehabilitasyonunu sağlamak olan sosyal çalışmacılar kulüpleri; (c) Alanda (reşit olmayanların sosyal ortamında) eylem programı. Sonuncusu, suç işleme riski olan çocuklara koruma ve koruma hizmetleri sunmak, aile ortamlarının istikrarını ve sosyal yeniden bütünleşmelerini sağlamak için koruma sağlayan kurumlardan ayrıldıklarında destek olmak üzere tasarlanmıştır.

224. Gençlik ve Spor Bakanlığı, Adalet ve Özgürlükler Bakanlığı ve Muhammed VI Tutukluların Yeniden Entegrasyonu Vakfı tarafından 2008 yılında kanun ile ihtilafa düşen çocukları kabul eden tüm tesislerde yürütülen kapsamlı bir denetiminin ardından, cezaevi servisinin himayesindeki reform merkezleri ve çocuk koruma merkezleri yenilenmiş ve gerekli altyapı ve teçhizat sağlanmıştır; reşit olmayanların rehabilitasyonuna ve eğitsel, sosyal ve mesleki yeniden entegrasyonuna yönelik etkili koruma ve entegre bakım sağlamak için programların gözden geçirilmiş ve personel eğitilmiştir.

D. Sömürü durumlarındaki çocuklar

1. Ekonomik sömürü, özellikle çocuk işçiliği (madde 32)

225. Uluslararası ve ulusal ilkelere dayanan entegre bir stratejinin bir parçası olarak, çocukları her türlü ekonomik sömürden korumak için önlemler alınmıştır. Örneğin, özellikle İş Kanunu ile ilgili olarak yeni yasal gelişmeler olmuştur (2003 yılında çocuk işçiliğiyle ilgili yeni kuralların kabul edilmesine ilişkin 17. ila 18. paragraflar, sayfa 6).

226. İstihdam ve Mesleki Eğitim Bakanlığı tarafından alınan yeni tedbirler şunları içermektedir: (a) Bu Bakanlık bünyesinde, çocuk işçiliğinin önlenmesi için devlet daireleri ve çocukların ekonomik sömürüyle mücadelede yer alan farklı paydaşlarla koordinasyon sağlamakla görevli ulusal bir ofis oluşturulması; (b) Bu alandaki faaliyetlerin uygulanmasını denetlemekten sorumlu olan STK'ların temsilcileri de dahil olmak üzere çocuk işçiliğinin önlenmesi için üçlü bir ulusal yönlendirme komitesinin kurulması; (c) 43 iş müfettişinin çeşitli il ve bölge istihdam delegasyonlarında, çocuk işçiliğini önleme çalışmalarını koordine etmekten sorumlu odak nokta olarak görevlendirilmesi; (d) 300 iş müfettişi için çocuk işçiliğinin önlenmesi konusunda bir dizi eğitim oturumunun düzenlenmesi; (e) Sosyal ortakları, reşit olmayan istihdamı ve tehlikeli çalışmanın zararlı etkileri konusunda uyararak; (f) Çocuk işçiliğinin önlenmesi ile ilgili çalışmaların hazırlanması ve araştırılması; (g) Mesleki eğitim sektörü için Mesleki Eğitim Bölümü tarafından okulu bırakanlara ve genel olarak gençlere yönelik yeni bir strateji (2008-2012) oluşturulması.

227. Diğer tedbirler ilgili birimler tarafından uygulanmakta ve aşağıdakileri içermektedir: (a) Okula kayıt olamama ve okulu bırakma ile mücadele programları; (b) İlgili bakanlıklar ve ilgili STK'lar tarafından UNICEF ve ILO/IPEC'in desteğiyle, en çok etkilenen bölgelerde ve sektörlerde (el sanatları endüstrileri ve tarım) çocuk işçiliğinin önlenmesini teşvik etmeye yönelik tedbirler. Örneğin, ILO/IPEC desteği sayesinde 12.068 çocuk işgücünden çıkarılmış ve 2003-2010 döneminde önleyici bir önlem olarak 19.656 çocuk daha çıkarılmıştır; (c) 2006 yılında, Dayanışma, Kadın, Aile ve Sosyal Kalkınma Bakanlığı tarafından, kurumsal ortaklar, sivil toplum ve uluslararası organlarla işbirliğinde, genç kızlar arasında ev işlerinde çalışmayı önlemek için ulusal İnqad programının kurulması, (bkz. ek 8 ayrımcılığı önlemek için alınan önlemler hakkında); (d) İstihdam ve Mesleki Eğitim Bakanlığı tarafından UNICEF ve ILO/IPEC'in desteğiyle, kesinlikle geleneksel nitelikteki faaliyetlere ilişkin tasarımı sonuçlandırmak ve bu sektörde çocuk işçiliğini önlemek için ilgili tedbir programlarının tasarlanmasını mümkün kılmak amacıyla, kesinlikle geleneksel nitelikteki faaliyetler bağlamında çocuk işçiliği üzerine bir çalışmanın hazırlanması.

228. 2007 yılında, Dayanışma, Kadın, Aile ve Sosyal Kalkınma Bakanlığı, genç kızların ev işlerinde kullanılmasını önlemek için "Genç kızların ev işçiliği durdurulmalıdır" başlıklı ilk ulusal bilinçlendirme kampanyasını düzenlemiştir. Dayanışma, Kadın, Aile ve Sosyal Kalkınma Bakanlığı ile altı kurumsal ortak arasında genç kızların ev işçiliğinin önlenmesi ve bununla mücadeleye yönelik faaliyetleri destekleyecek bir ortaklık çerçevesi oluşturulması için anlaşmalar imzalanmıştır: INDH yönetim kurulu, Eğitim Bakanlığı, ONDE, Sosyal Kalkınma Ajansı, Zakoura Mikrokredi ve Eğitim Vakfı ve El Haouz Eyaleti Kalkınma Dernekleri Ağı. 2010 yılında, Dayanışma, Kadın, Aile ve Sosyal Kalkınma Bakanlığı, genç kızların ev işlerinde kullanılmasını önlemek için "Çocuklarımızı korumak için omuz omuza" başlıklı ikinci ulusal bilinçlendirme kampanyasını düzenlemiştir.

229. Çocuk işçiliği ile ilgili gelişmeler konusunda, Planlama Yüksek Komiserliği tarafından istihdam üzerine yürütülen ve her yıl tüm ülke çapında ve toplumun her kesiminden 60.000 haneden (yaklaşık 300.000 kişi) oluşan bir örneklem içeren araştırma ile sağlanan veriler, 7 ila 15 yaş arasındaki çocuk işçiliğinin 2010 yılında 147.000 kişiyi, yani

o yaş grubundaki tüm çocukların yüzde 3'ünü, etkilediğini ortaya koymaktadır. Bu sayı 1999'dan bu yana, 517.000 (yüzde 9,7) ile, önemli ölçüde düşüş sergilemiştir.

230. İkamet yerine bakıldığında, çocuk işçiliği kentsel alanlarda 13.000 çocuğu ve kırsal alanlarda 134.000 çocuğu etkilemektedir. Bu nedenle çocuk işçiliği esasen kırsal bir sorun olmaya devam etmektedir: “aktif olarak istihdam edilen” 10 çocuktan 9'u (yüzde 91,2) kırsal alanda yaşamaktadır. Çocukların yüzde 90'ından fazlası “ev işçisi” veya çıraktır.

231. Fas'ta 15 yaşından küçük çocukların istihdamının azaldığı, Planlama Yüksek Komiserliği tarafından sağlanan verilere göre, 2004 nüfus sayımına göre 600.000'den 177.000'e, 2009'da 172.000'e düştüğü belirtilmelidir.

232. Sivil toplum çocuk koruma konusunda önemli bir rol oynamaktadır. Örneğin, dernekler genellikle, işverenleri tarafından reşit olmayan kızlara yönelik işlenen şiddet, istismar veya cinayet içerikli davalarda tazminat davası açmaktadır.

233. Mevzuat reformları, bilinçlendirme ve bakım programlarının bir sonucu olarak, genç kızlar (*petites bonnes*) arasındaki ev işleri azalmış gibi görünmektedir. Bununla birlikte, “gizli” doğası nedeniyle sorunun gerçek boyutunu ölçmek zordur. Çünkü iş müfettişlerinin evlerine girmeleri imkansızdır ve (genellikle okuma yazma bilmeyen ve kırsal alanlardan gelen) bu genç kızlar şikayet mekanizmalarına erişmede zorluk yaşamaktadır.

2. Uyuşturucu kullanımı (madde 33)

234. Fas'ın uyuşturucu kullanımı ile mücadele stratejisinin üç ana kolu vardır: (a) Arzı azaltmak için esrar üretiminin önlenmesi; (b) İnsan tacirlerinin sıkı takibi; (c) Uyuşturucu talebini azaltmak.

235. Bu stratejinin bir parçası olarak, yetkililer esrar yetiştiriciliğini ortadan kaldırmak için bir operasyon başlatmıştır. Sonuç olarak, kenevir ekimi 2003'te 134.000 hektardan 2008'de 60.000 hektara düşmüştür ve 2009'da 50.000 hektarlık bir bölgede olmalıdır. Genel olarak, ekili alan yüzde 65 oranında azalmıştır. Mahsullerin yok edilmesine paralel olarak, kamu makamları kırsal nüfusun alternatif mahsulleri seçmeye yönelik farkındalığını artırmak için kampanyalar yürütmektedir. Buna ek olarak, limanlarda, havaalanlarında ve kara sınırlarında, Tangiers'te 13 milyon dirhemlik bir tarayıcı da dahil olmak üzere yeni ekipman kullanılmıştır.

236. Uyuşturucu kaçakçılığıyla mücadele çabaları, özellikle eğitim kurumlarında ve çevresinde tüketicilerin bilinçlendirilmesine yönelik kampanyalar da içermektedir. Bu bağlamda Parlamento, halka açık yerlerde tütün tüketiminin yanı sıra 18 yaş altındakilere sigara satış yapılmasını yasaklayan mevzuatı kabul etmiştir. Sağlık Bakanlığı ayrıca Rabat, Tanca ve Kazablanka şehirlerinde uyuşturucu bağımlılığı birimleri kurmuştur. Benzer birimler, Krallığın diğer şehirlerinde de kurulacaktır. Tütün karşıtı mevzuatı destekleyen tütün içermeyen okullar ve işletmeler projesi resmi olarak Kasım 2007'de Lalla Salma Kanserle Mücadele Derneği tarafından başlatılmıştır. Kurulan tütün karşıtı sağlık kulüpleri eğitim kurumları ve çevre bölgeler için bilinçlendirme programları planladıkları ve/veya organize ettikleri için de eğitimler verilmektedir.

237. Uluslararası işbirliğine gelince, Fas Uyuşturucu İlaçlar ve Psikotropik Maddelerde Yasadışı Trafığa Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesine taraf olarak, özellikle Birleşmiş Milletler Uyuşturucu ve Suç Dairesi, ABD Uyuşturucuyla Mücadele İdaresi, Uluslararası Narkotik Kontrol Kurulu ve Uluslararası Kriminal Polis Teşkilatı (INTERPOL).

238. 2007'den Eylül 2011'in sonuna kadar ulusal düzeyde uyuşturucu ele geçirme vakaları aşağıdaki gibidir:

Year	Ele geçirilen miktarlar				
	Kenevir reçinesi (ton)	Kif (ton)	Eroin (kg)	Kokain (kg)	Psikotrop haplar (birim)
2007	209.445	117.706	1.906	248.77	55 243
2008	113.703	221.923	6.325	33.791	48 293
2009	187.59	223.14	28.085	22.8	67 254
2010	118.168	186.633	4.558	58.469	105 940
Ocak-Eylül 2011 sonu	93	127	---	33	53 253

3. Cinsel sömürü ve cinsel şiddet (madde 34)

239. Çocukları cinsel sömürü ve cinsel şiddete karşı korumak “Çocuklar için uygun bir Fas” Ulusal Çocuklara Yönelik Eylem Planı'nın dört temel stratejik alanından biridir.

240. Fas, çocukları cinsel istismardan koruyan ve çocuk satışı, çocuk fuhuşu ve çocuk pornografisi ile ilgili Çocuk Hakları Sözleşmesine İlişkin İsteğe Bağlı Protokol hükümlerine uygun bir dizi yasaya sahiptir. Örneğin ve bu raporda daha önce belirtildiği gibi, Ceza Kanunu tecavüz veya ırza tasaddi durumunda mağdurun 18 yaşın altında, önceden 16 idi, ise cezanın artırılmasını öngörmektedir. Reşit olmayanların istismarı veya satışına ilişkin diğer birçok ceza artırılmıştır. Ayrıca Ceza Kanununa üç suç eklenmiştir: çocukların zorla çalıştırılması, çocukların satışı ve çocukların pornografi için kullanılması.

241. Ceza hukuku açısından, ahlaksızlığın tahriki, teşviki veya kolaylaştırılması veya reşit olmayanların fuhuşu, 2 ila 10 yıl hapis cezası ve 20.000 dirhem ile 200.000 dirhem arasında para cezası ile cezalandırılır (mad. 497). Reşit olmayan bir çocuğu temin etmek aynı hapis cezasına çarptırılır, ancak 10.000 dirhem ile 2.000.000 dirhem arasında daha yüksek para cezası verilir (mad. 498 ve 499). Suçlar çete halinde işlenirse (madde 499-1) veya şiddet veya işkence kullanımını içeriyorsa (madde 499-2) cezalar artırılır. Aynı cezalar, suç Krallığın dışında işlenmiş olsa bile geçerlidir (mad. 500). Suçlar bir suç ortaklığı tarafından işlenirse, cezalar 10 ila 20 yıl hapis cezasına ve 100.000 dirhem ile 3 milyon dirhem para cezasına yükseltilir (mad. 499-1). Suç işkence veya barbarca eylemler kullanılarak işlenirse ceza ömür boyu hapis cezasıdır (mad. 499-2).

242. Ceza Kanununun 501-1. Maddesi cinsel ahlaksızlıktan, reşit olmayanların fuhuşundan veya reşit olmayanların fuhuşa aracılığından suçlu olan tüzel kişileri cezalandırmaktadır. Ayrıca, işyerlerini cinsel ahlaksızlık veya fuhuş amacıyla işleten tüzel kişileri cezalandırmaktadır. Ceza, 10.000 dirhem ile 3 milyon dirhem arasında para cezası ve elebaşları için hapis cezasıdır.

243. Fas Krallığı, çocukların cinsel sömürü mağduru edilerek bu yolla maddi kazanım sağlanması ile mücadele konusunda turistlerin menşei ülkeleriyle iş birliğine dayalı bir ilişki kurmuştur. Fas polis gücü içinde bir INTERPOL odak noktasının varlığı, turizm, kaçakçılık gibi yollarla kazanç elde eden kötü niyetli kişiler ve bu kişilerce mağdur edilen çocukların tespitinin sağlanabilmesine yönelik bilgi alışverişini ve polis hizmetleriyle daha güçlü bir uluslararası iş birliğini kolaylaştırmaktadır. Turist mangaları, çocukları Fas'ı ziyaret eden pedofililer tarafından herhangi bir istismardan korumak için eğitilmiş polis memurları ile güçlendirilmiştir.

244. Bununla birlikte, turizmde yer alan şirketlerin (turizm ve seyahat endüstrileri) sosyal sorumluluğu düşük düzeydedir. Gerçek şu ki, çok az şirket davranış kurallarını kabul etmiş veya sorumluluk sahibi turizmi garanti etmek için önlemler almış ve böylece çocukların cinsel sömürüye karşı korunmasını sağlamıştır.

245. Basın ve Yayın Kanunu'nun 59. ve 60. Maddeleri, ahlaka aykırı bir suç teşkil eden ve çocuk haklarına zarar veren her türlü işlem veya teşebbüs için ceza öngörmektedir.

246. Ayrıca, İnternet erişim sağlayıcılarının, web sitesi sunucularının ve telefon şirketlerinin yasal yükümlülüğü ile ilgili olarak, aşağıdakileri yapma yükümlülüğünü düzenleyen açık kurallar olmadığına dikkat çekilmelidir: (a) polis yetkililerine, kötüye kullanımın ayrıntıları (ad ve IP adresi) yanı sıra, çocuk pornografisi sitelerini bildirmek; ve (b) bu delilleri soruşturma ve kovuşturma amacıyla saklamak. Ancak, ceza soruşturması şubesi pornografik sitelerin izlenmesi ile görevlendirilen siber suç birimleri kurmuştur.

Diğer sömürü şekilleri (madde 36))

247. Ceza Kanunu, kendi altsoyundan olmayan bir veya daha fazla küçük çocuk beraberinde alışkanlık üzere dilencilik yapan tüm dilencileri, malül veya muhtaç olsalar bile, cezalandırmaktadır; ayrıca, para el değiştirmese bile, bir veya daha fazla dilenciye çocuk sağlayan herhangi bir vasiyi cezalandırmaktadır (Ceza Kanunu'nun 330. maddesi).

Çocukların satışı, ticareti ve kaçırılması (madde 22)

248. Ceza Kanunu, 18 yaşından küçük bir çocuğu satın alan veya bu tür satışlara neden olan, yardım eden veya kolaylaştıran herhangi bir kişiye 2 ila 10 yıl hapis cezası ve 5.000 dirhem ile 2 milyon dirhem para cezası verir. Bu kural, aracı olarak hareket eden, 18 yaşın altındaki bir çocuğun satışını veya satın alınmasını kolaylaştıran veya yardımcı olan herkes için de geçerlidir. Ceza, suça teşebbüs edilse de fiilen gerçekleştirilse de aynıdır.

249. Ceza Kanunu, şiddet, tehdit veya dolandırıcılık kullanarak, 18 yaşından küçük bir çocuğu kaçıran veya kaçırmış olan kişilere 5 ila 10 yıl hapis cezası vermektedir. Bu şekilde kaçırılan veya alıkonulan küçük 12 yaşın altındaysa, ceza iki katına çıkarılır (Ceza Kanunu'nun 472. maddesi).

250. Fail, reşit olmayanın gözetimine verildiği kişilerden fidye almış veya talep etmeye niyetlenmiş ise cezanın, reşit olmayanın yaşı ne olursa olsun, ceza ömür boyu hapis cezasıdır.

251. Çocukları satıştan ve insan ticaretinden korumak için, Ceza Kanunu'nun 466. maddesi, çıkar amacıyla ebeveynlerden birini veya her ikisini doğmuş veya doğacak olan çocuğu terk etmeye teşvik eden ve doğmuş veya doğacak bir çocuğun kandırılmasına veya nüfusa geçirilmesine aracılık eden veya aracılığa teşebbüs eden kişiler için 1 ila 6 ay hapis cezası ve 200 dirhem ile 5.000 dirhem para cezası öngörmektedir (madde 246).

252. Ayrıca terk edilmiş çocuklara ilişkin 10 Eylül 1993 tarihli Kanunu tesis eden Dahir'in, koruyucu bakım sistemini düzenlediği ve çocukları satıştan, insan ticaretinden ve diğer sömürü biçimlerinden korumak için koruyucu bakım üstlenmek isteyen çiftler için katı koşullar koyduğu da belirtilmelidir.

E. Sokak çocukları (madde 30)

253. Sokak çocukları ile ilgili olarak, özellikle sokak çocuklarına daha iyi korumayı mümkün kılan yasal bir çerçeveye sunan Ceza Kanunu ve Ceza Muhakemesi Kanunu ile ilgili mevzuattaki gelişmeler konusunda, ilerlemeler kaydedilmiştir.

254. 2006 yılında Kazablanka belediye meclisi, yerel STK'lar ve diğer kurumsal ortaklarla ortaklaşa, Dayanışma, Kadın, Aile ve Sosyal Kalkınma Bakanlığı sokak çocukları için bir acil sosyal hizmet (SAMU) kurmuştur. Nisan 2011'de Kazablanka'nın sokak çocuklarına yönelik bir araştırma gerçekleştirilmiş ve bu araştırma sorunun arka planını belirlemeyi ve bu çocukların kümelenmeye meyilli oldukları yerleri tespit etmeyi mümkün kılmıştır. Buna

paralel olarak, Entraide nationale, Tanca, Beni Mellal, Nador ve Khouribga illerinde sokaklarda yaşayan küçükler için özel bir program uygulamıştır.

255. 2009 yılında Dayanışma, Kadın, Aile ve Sosyal Kalkınma Bakanlığı sokak çocuklarını yeniden bütünleştirmek için çalışan paydaşlar için bir eğitim programı oluşturmuştur. Hâkimleri, uzman eğitimcileri, sağlık profesyonellerini, küçüklerin tugaylarını ve sosyal hizmet çalışanlarını hedefleyen eğitim, yenilikçi yeniden entegrasyon tekniklerine ve insan hakları yaklaşımına, yakınlık ve arabuluculuk ve aile yeniden entegrasyon tekniklerine öncelik vermeye odaklanmıştır. Programda Krallık'ın yedi şehrinde 150'den fazla paydaş vardı.

256. Bununla birlikte, hâlâ uzman eğitimcilerin tedariki, başlatılan programların uzun vadeli geleceği ve kalitesi ve yeniden entegrasyona alternatifler ile ilgili sınırlayıcı faktörler bulunmaktadır.

F. Bir azınlığa veya yerli bir gruba mensup çocuklar (madde 30)

257. Tüm Fas anayasaları yasa önünde eşitlik ilkesini benimsemiştir. En son Anayasa'nın 3. maddesi İslam'a Devlet dininin statüsünü vermekle birlikte ibadet özgürlüğünü garanti etmektedir. Bu çerçevede, Fas'ta yerleşik farklı topluluklar çocuklarına kültürlerini, dinlerini ve eğitim tarzlarını aktarmakta tamamen özgürdür.

258. Komite'nin Amazigh (Berberiler) topluluğuna mensup çocukların kendi kültürlerini, kendi dillerini kullanma ve kendi kimliklerini koruma ve geliştirme haklarını kullanabilmelerini sağlamak için gerekli tedbirlere ilişkin 70 sayılı tavsiyesi artık Anayasa tarafından büyük ölçüde dikkate alınmaktadır. Bu bağlamda, bunun kesinlikle bir azınlık veya yerli bir grup meselesi olmadığı açıkça belirtilmelidir, çünkü Amazigh topluluğu Fas ulusal kimliğinin hayati bir bileşeni olarak kabul edilmektedir. Yeni Anayasanın 5. maddesi aslında Amazigh diline Arapça ile birlikte resmi dil statüsü vermektedir. Anayasa, bu dilin istisnasız tüm Faslıların ortak mirası olarak görmektedir. Bu temelde, Devlet, Anayasanın hükümleri uyarınca, nihayet resmi dil işlevini yerine getirebilmesi adına Amazigh dilinin resmi doğasına ve onu eğitime ve kamusal yaşamın en önemli alanlarına entegre etmenin yollarını ve araçlarını yürürlüğe koymayı taahhüt etmektedir. Anayasa böylece Fas kültürü ve kimliğinin tüm unsurlarını içine almakta, Hassani'yi birleşik Fas kültürel kimliğinin ayrılmaz bir parçası olarak korumak ve aynı zamanda Fas'ta konuşulan dilleri ve kültürel ifade biçimlerini korumak için çalışmayı taahhüt etmektedir. Bu bağlamda, diğer şeylerin yanı sıra, Arapça ve Amazigh dilleri ile gerçek bir miras ve çağdaş ilham kaynağı oluşturan çeşitli kültürel ifade biçimlerini korumak ve geliştirmekten sorumlu bir Ulusal Diller ve Fas Kültürü Konseyi oluşturulmasına imkan sunmaktadır.

259. Kraliyet Amazigh Kültür Enstitüsü tarafından Eğitim Bakanlığı işbirliğinde yapılan çalışma neticesinde, Amazigh giderek daha yaygın bir şekilde öğretilmektedir: Amazigh'i kabul eden okulların sayısı her yıl artmaktadır. Bu bağlamda, Acil Program kapsamında dil öğretme ve öğrenme koşullarını iyileştirmek için bir dizi önlem uygulanmaktadır. Öğretim yaklaşımı ve öğretim yöntemleri güncellenmekte ve dil öğretimi için görsel-ışitsel ekipman ve dijital kaynaklar edinilmektedir. Ayrıca Bakanlık, Konseyin organları tarafından onaylandıktan sonra, Eğitim Yüksek Konseyi tarafından diller için hazırlanan plana ilişkin çalışmanın tavsiyelerini uygulamayı planlamaktadır (bkz. ek 11, ulusal eğitim bölümü).

260. Amazigh dili ve kültürü medyada giderek daha fazla temsil edilmektedir: radyo yayınlarından sonra televizyon kanalları da için giderek daha fazla zaman ayırmaktadır. Bir Amazigh kanalı 2010 yılından beri yayın yapmaktadır. Bu, Amazigh kültürünün durumunu iyileştirmeyi amaçlayan kamu yararına bir kanaldır. Bazı özel radyo istasyonları da Amazigh'de yayın yapmaktadır. Amazigh dilinde sinema da sağlanan desteğin sonucu olarak yakın zamanda ortaya çıkmıştır.

261. Amazigh alışmaları alanında yapılan araştırmalar, başarıyı Fas'ın bağımsızlığının 50 yılı boyunca gibi kısa bir süre içinde elde edilmesini mümkün kılmıştır. Amazigh dilini standartlaştırma ve birleştirme sürecinde tatmin edici bir ilerleme kaydedilmektedir. Amazigh Kültürü Kraliyet Enstitüsü, birçok kültürel ve bilimsel ulusal ve uluslararası kuruluşla işbirliği yapmaktadır. Son olarak, medeni durumla ilgili olarak Amazigh n adı ve soyadı hakkı, yetkili makam tarafından güvence altına alınmış bir haktır (İçişleri Bakanlığı, isim seçimine ilişkin 176/2010 sayılı genelge). Bu hakka genellikle yetkililer saygı göstermektedir. Bununla birlikte, medyada Amazigh n adı ile kaydın reddedildiğine ilişkin bildiren birkaç vaka bulunmaktadır. Ancak bu, isim seçme özgürlüğünü kasıtlı bir Şekilde önlemeye yönelik bir kasıtlı girişimden ziyade mevzuata aşına olunmamasından kaynaklanmaktadır.

Kısaltmalar listesi

CNDH	Ulusal İnsan Hakları Konseyi
CNSS	Ulusal Sosyal Güvenlik Fonu
ILO	Uluslararası Çalışma Örgütü
INDH	İnsani Gelişme Ulusal Girişimi
IPEC	Uluslararası Çocuk İşçiliğinin Ortadan Kaldırılması Programı
MICS	Çoklu Gösterge Kümesi Araştırması
NGO	sivil toplum kuruluşu
OFPPT	Mesleki Eğitim ve İstihdam Geliştirme Ajansı
ONDE	Ulusal Çocuk Hakları Gözlemevi
PANE	Çocuklar için Ulusal Eylem Planı
UNHCR	Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği
UNICEF	Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu